

לשכת עורכי הדין בישראל
ISRAEL BAR ASSOCIATION

מדינת ישראל
בתי המשפט

הוועדה לקידום התנהלות דיונית תרבותית בבתי המשפט

דין וחשבון

אלול התשע"א
ספטמבר 2011

לכבוד
השופטת דורית ביניש
נשיאת בית המשפט העליון

לכבוד
עו"ד דורון ברזילי
ראש לשכת עורכי הדין בישראל

נכבדי,

הנדון: הוועדה לקידום התנהלות דיונית תרבותית בבתי המשפט

בהתאם לכתב המינוי שהוצא לחברי הוועדה ביום ו' בשבט התש"ע (21 בינואר 2010) ונחתם על ידי השופטת דורית ביניש, נשיאת בית המשפט העליון, ועל ידי עו"ד יורי גיא-רון, ראש לשכת עורכי הדין בישראל דאז, מתכבדת הוועדה להגיש דו"ח זה לנשיאה ולעו"ד דורון ברזילי, ראש הלשכה הנבחר בבחירות שנערכו בלשכה ביום 21.6.2011.

במהלך עבודתה של הוועדה, הוחלט על ידיה לחבר אמנה שתכליתה להעיד על ההצהרות, הכוונות וההסכמות בין השופטים ועורכי הדין לשם קידום תרבות הדין המשפטי. הוועדה רואה באמנה מסמך מכונן.

האמנה, הנושאת תאריך 19.6.2011, נחתמה על ידי ראש הלשכה דאז עו"ד יורי גיא-רון ועל ידי נשיאת בית המשפט העליון השופטת דורית ביניש, והיא מצורפת לדו"ח כנספח א'.

עו"ד דורון ברזילי, המכהן כראש הלשכה מאז הבחירות בלשכה, נענה להזמנת הוועדה לחתום על האמנה והיא נחתמה על ידיו ועל ידי נשיאת בית המשפט העליון השופטת דורית ביניש ביום 6.9.2011. האמנה החתומה על ידיהם מצורפת בפתחו של דו"ח זה.

הוועדה שמעה עדים רבים וקיבלה ניירות עמדה מאישים הנוטלים חלק בהליך השיפוטי ומגורמים הקשורים לנושא הנדון. הוועדה הסתמכה על כל החומר שקיבלה; על העדויות ששמעה; על חומר שאספה מיוזמתה; על הדין; על הפסיקה; על משפט עברי; על משפט משווה; על פרסומים רשמיים; על ניסיון מקצועי ועל ניסיון החיים. הוועדה שקלה את כל הנושאים הרלוונטיים לתרבות הדין המשפטי והתייחסה לפן הרעיוני ולפן המעשי של הנושא. הוועדה שקלה את המצב המצוי של תרבות הדין בבתי המשפט, אל מול המצב הרצוי, והמליצה המלצות לקידום תרבות הדין המשפטי, חלקן לביצוע מיידי, חלקן המלצות מערכתיות וחלקן בנושא חינוך והכשרה לתרבות כתיבה, שיח ודיון.

תודת יו"ר הוועדה נתונה לחברי הוועדה על השקעת זמן, מרץ, ידע וניסיון בעבודת הוועדה ועל האווירה הטובה והחברית שהשרו חבריה השופטים ועורכי הדין במהלך עבודתה.

תודת הוועדה והערכתה נתונות לכל מי שסייע בעבודתה ובהכנת הדו"ח. במיוחד יבואו על התודה והברכה עו"ד עמית פרלמן, רכז הוועדה, ועו"ד עודד נשר שסייעו באיסוף ובריכוז החומר לקראת כתיבת הדו"ח, והשתתפו בכתיבתו. הוועדה מכירה תודה מיוחדת לכל אלה שבאו להעיד לפנייה, המציאו לה ניירות עמדה והאירו את עיניה בסוגיות שעמדו לדיון. כמו כן, נתונה תודתה של הוועדה לכל אלה שסייעו בהבאתו של הדו"ח לדפוס ולהפצתו. בלעדי כל אלה לא היה בידי הוועדה לעשות מלאכתה נאמנה כפי שעשתה.

הוועדה סבורה כי יישום המלצותיה יקדם באופן ניכר את תרבות הדיון בהליך המשפטי ובכך יסייע לעשיית משפט הוגן, יעיל ואיכותי, לחיזוק אמון הציבור במערכת המשפט ובשופטיה ולהרמת קרנו של מקצוע עריכת הדין.

בכבוד רב,
טובה שטרסברג-כהן
שופטת (בדימוס) של בית המשפט העליון
יו"ר הוועדה

העתק: עו"ד יורי גיא-רון.

ירושלים,
ס' בשבט התש"ע
21 בינואר 2010
01224810

סימוכין:

לכבוד

השופטת (בדימ') טובה שטרסברג-כהן, יו"ר
השופט דוד חשין, נשיא בית המשפט המחוזי, נצרת, חבר
השופטת זיוה הדסי-הרמן, נשיאת בתי משפט השלום במחוז תל-אביב, חברה
השופטת נילי ארד, סגנית נשיא בית הדין הארצי לעבודה, ירושלים, חברה
עו"ד רון גזית, מ"מ ראש לשכת עורכי הדין, חבר
עו"ד אורנה לין, יו"ר משותפת למכון להשתלמות עורכי דין, חבר
עו"ד עדי הדר, יו"ר ועדת יחסי שופטים-עורכי דין, חבר

נכבדי,

הנדון: הוועדה לקידום התנהלות דיונית תרבותית בבתי המשפט

הינכם מתמנים בזאת כחברים לוועדה המשותפת לבתי המשפט ולשכת עורכי
הדין שתבחן את הנושא שבנדון. כיו"ר הוועדה תשמש כב' השופטת (בדימ')
טובה שטרסברג-כהן.

הוועדה תבחן היבטים שונים של התנהלות עורכי הדין בבתי המשפט, כללי
ההתנהלות באולם בית המשפט, הלשון בה נוקטים באולמות ובכתבי הטענות,
והיחס ההדדי שבין השופטים לעורכי הדין בכל הנוגע לניהול ההליכים.

הוועדה תבחן את המצב כיום בבתי המשפט בתחום זה ותגיש המלצותיה
לשיפורו, במטרה להביא להתנהלות מקצועית וסובלנית יותר לטובת הציבור
הרחב, ציבור עורכי הדין והצדדים הנוגעים לעניין.

עו"ד יורי גיא-רון
ראש לשכת עורכי הדין

השופטת דורית ביניש
נשיאת בית המשפט העליון

העתק:

השופט משה גל, נשיא של בית משפט מחוזי, מנהל בתי המשפט

תוכן עניינים

אמנת תרבות הדיון המשפטי

- 1 פרק ראשון: פתח דבר
- 4 פרק שני: מהותה ומקורותיה של תרבות דיון בבית המשפט
- 4 א. תרבות הדיון המשפטי, מהי?
- 4 ב. מקורותיה של תרבות הדיון המשפטי
- 6 פרק שלישי: הרשות השופטת ושופטיה
- 6 א. מעמד הרשות השופטת
- 6 ב. העצמאות השיפוטית
- 8 ג. אחריות הדיווח (Accountability)
- 9 ד. הדמות האידאית של השופט והנגזר ממנה
- 10 ה. הסגולות והכישורים הנדרשים משופט
- 11 ו. מינוי שופטים
- 11 ז. המסגרת הנורמטיבית – שופטים
- 13 ח. הכלים שבידי בית המשפט להשלטת תרבות דיון ראויה בהליך המשפטי
- 15 ט. בקרה וביקורת – שופטים
- 18 פרק רביעי: לשכת עורכי הדין וחבריה
- 18 א. מעמד עורך הדין ותפקידו
- 19 ב. המסגרת הנורמטיבית – עורכי דין
- 21 ג. בקרה וביקורת – עורכי דין
- 24 פרק חמישי: משפט עברי ומשפט משווה
- 27 פרק שישי: הסיבות לליקויים בתרבות הדיון
- 27 א. גורמים מחוץ למערכת השיפוט
- 28 ב. גורמים בתוך מערכת השיפוט
- 29 ג. עורכי דין

31	פרק שביעי: ליקויים בתרבות הדיון.....
31	א. ליקויים בהתנהגות ובהתנהלות – עורכי דין.....
34	ב. ליקויים בהתנהגות ובהתנהלות – שופטים.....
	פרק שמיני: הציבור הפונה לערכאות ללא ייצוג וציבור המזדמנים
37	לאולמות המשפט
38	פרק תשיעי: המלצות
38	א. מבוא.....
40	ב. המלצות לביצוע מידי.....
47	ג. המלצות מערכתיות.....
49	ד. המלצות בנושא חינוך והכשרה לתרבות כתיבה, שיח ודיון.....
53	פרק עשירי: סוף דבר
55	נספחים
57	נספח א': אמנת תרבות הדיון המשפטי
60	נספח ב': רשימת עדים ומגישי ניירות עמדה.....
63	נספח ג': קוד - כללי תרבות דיון של עורך הדין בהליך המשפטי.....
65	נספח ד': קוד - כללי התנהגות הציבור באולם הדיונים
66	נספח ה': קוד - כללי תרבות דיון של שופט בהליך המשפטי.....
69	נספח ו': רשימה ביבליוגרפית.....

אמנת תרבות הדיון המשפטי

” ובְּכֹל-זֹאת, אֲנַחְנוּ לְרִתִּים אֲמֵנָה וְלִתְבִּים...”
(נחמיה י, א)

1. ביוזמה משותפת של מנהל בתי המשפט השופט משה גל, וראש לשכת עורכי הדין דאז עו”ד יורי גיא-רון ובברכת נשיאת בית המשפט העליון השופטת דורית ביניש, ושר המשפטים פרופ’ יעקב נאמן, הוכרזה שנת המשפט התש”ע (2010) כשנת תרבות הדיון בערכאות שיפוטיות. כחלק מיוזמה זו החליטו נשיאת בית המשפט העליון וראש לשכת עורכי הדין לכונן ועדה משותפת, שתורכב משופטים ועורכי דין, “לקידום התנהלות דיונית תרבותית בבתי המשפט”. בכתב המינוי של הוועדה, בראשות השופטת (בדימ’) טובה שטרסברג-כהן, נתבקשה הוועדה לבחון היבטים שונים של תרבות הדיון בבתי המשפט ולהגיש המלצותיה לשיפורה.
2. אמנה זו, שאנו חותמים עליה היום, מעידה על ההצהרות, הכוונות וההסכמות בין השופטים ועורכי הדין בנושא תרבות הדיון המשפטי וממחישה את שיתוף הפעולה ביניהם למטרה משותפת של קידום תרבות הדיון המשפטי.
3. ייחודה של אמנה זו מתבטא בשאיפה לאחד ולכנס תחת קורת הגג של תרבות הדיון, את העקרונות והעיקרים שביסוד היחסים המקצועיים שבין השופטים לעורכי הדין בגדרי ההליך המשפטי. אמונתנו המשותפת היא, שיש בכך כדי להגביר את מודעותם ומחויבותם של השופטים ושל עורכי הדין לחובות ההדדיות המוטלות עליהם במסגרתו של ההליך המשפטי – כל אחד בגדרי מעמדו ותפקידו, וממקומו הוא.

4. תרבות הדיון היא בבחינת "האסתטיקה של האתיקה". היא מגלמת את הפן התרבותי שבמקצוע עריכת הדין ובמלאכת ניהול ההליך המשפטי. ברם, נודעת לה משמעות ערכית הרבה מעבר לכך, בהיותה יסוד מיסודותיו של ההליך ההוגן, ונדבך באמונו של הציבור ברשות השופטת ובשופטיה, בתדמית עורכי הדין ויוקרת מקצוע עריכת הדין בעיני הציבור.

5. תכליתה העיקרית של תרבות דיון משפטי, היא לאפשר דיון ענייני, הוגן ומכובד בהליך – שעל אף היותו טעון מתח ועתיר לחצים – מתנהל הוא בשופי ובנחת. בהליך כזה מקבל כל משתתף הזדמנות הולמת להציג את עמדתו, כשהכול מכבדים את מעמדו ומנהיגותו של בית המשפט, ובית המשפט מצידו נוהג שוויון בצדדים ובעורכי הדין ורוחש כבוד להם ולכל באי בית המשפט.

עורך הדין המופיע בבית המשפט, ממלא בו זמנית שתי חובות: האחת, כלפי לקוחו, מכוח חובת הנאמנות המוטלת עליו כלפיו. השנייה, כלפי השופט היושב בדיון, מכוח מעמדו של עורך הדין כ"קצין בית המשפט". הבאת עניינו של לקוח בפני בית המשפט בצורה תרבותית, עניינית, הוגנת ומכובדת מגשימה חובות אלה.

מכוח החוק, שומה על **לשכת עורכי הדין** לשקוד על רמתו וטוהרו של מקצוע עריכת הדין. בגדרי מילוי חובתה זו, על הלשכה להנחיל לכלל עורכי הדין והמתמחים את עיקרי תרבות הדיון, לאכפם ולפעול ליישומה של תרבות הדיון בבתי המשפט.

6. האחריות לניהול ההליך השיפוטי בצורה תרבותית, מוטלת על **השופט** היושב בדיון. עליו מוטלת החובה לנהוג באיפוק, בריסון, בהגינות ובסבלנות כלפי עוה"ד – ב"כ המתדיינים וכלפי כל הנוכחים באולם הדיונים.

כמו כן, על **השופט** להקפיד על התנהגות ראויה, תרבותית, הוגנת ומכובדת מצד כל אחד מהנוכחים באולם המשפט כלפי בית המשפט וכלפי כל הנוכחים האחרים, וזאת בהתאם לדיון, לכללי האתיקה ולערכי היסוד של שיטתנו המשפטית.

מאחריות השופט נגזרת אחריותה של **הרשות השופטת** לדאוג לרמה גבוהה ביותר של אתיקה ושל תרבות דיון בבתי המשפט, הן של מועמד לשפיטה לקראת מינויו, והן של השופט במהלך כהונתו.

7. תהליך הנחלתה והטמעתה של תרבות דיון ראויה בבתי המשפט בישראל, חייב להתבסס על החינוך להתנהגות ותרבות שיח, החל בחינוך בבתי הספר והמשך בחינוך המשפטי-אקדמי בבתי הספר למשפטים (אוניברסיטאות ומכללות כאחד).

אנו קוראים לכל הגורמים המוסמכים, לרבות משרד האוצר, משרד המשפטים, משרד החינוך, בתי הספר למשפטים, המועצה להשכלה גבוהה, הנהלת בתי המשפט, נציגות השופטים, לשכת עורכי הדין, אגודות הסטודנטים למשפטים – לפעול בשיתוף פעולה להקניית ערכי תרבות הדיון במסגרות האמורות.

סוף דבר וראשיתו, הכל חייבים בתרבות הדיון המשפטי – שופטים, עורכי דין, בעלי דין, עדים וכל באי בית המשפט.

נחתם היום 6.9.2011

ראש לשכת עורכי הדין
עו"ד דורון ברזילי

נשיאת בית המשפט העליון
השופטת דורית ביניש

פרק ראשון: פתח דבר

1. שנת התש"ע (2010) הוכרזה ביוזמת ראש לשכת עורכי הדין דאז, עו"ד יורי גיא-רון, והשופט משה גל מנהל בתי המשפט ובברכת נשיאת בית המשפט העליון השופטת דורית ביניש, ושר המשפטים מר יעקב נאמן, כ"שנת תרבות הדיון בבתי המשפט". בעקבות זאת, הוקמה על ידי נשיאת בית המשפט העליון וראש לשכת עורכי הדין ועדה לקידום התנהלות דיונית תרבותית בבתי המשפט והוצא על ידיהם כתב מינוי לחברי הוועדה שהם:

טובה שטרסברג-כהן, שופטת (בדימ') של בית המשפט העליון, יו"ר;
השופטת נילי ארד, נשיאת בית הדין הארצי לעבודה, **השופט דוד חשין**, נשיא בית המשפט המחוזי בנצרת; **השופטת זיוה הדסי-הרמן**, נשיאת בתי משפט השלום במחוז תל-אביב-יפו; **עו"ד רון גזית**, מ"מ ראש לשכת עורכי הדין; **עו"ד ארנה לין**, יו"ר משותפת למכון להשתלמות עורכי דין ו-**עו"ד עדי הדר**, יו"ר ועדת יחסי שופטים- עורכי דין בלשכת עורכי הדין.

(כתב המינוי מצורף למכתב הוועדה המופיע בראשית הדו"ח).

יש לברך על יוזמה משותפת זו, הן משום שהיא ייחודית ומיוחדת לטיפוח שיתוף הפעולה בין השופטים לעורכי הדין הנוטלים חלק בעשייה השיפוטית, והן משום ייחודו וחשיבותו של הנושא שנמסר לבדיקת הוועדה.

2. הצורך בהקמת הוועדה נתפס כחיוני, לנוכח הידרדרות בתרבות הדיון בבתי המשפט, בשנים האחרונות. עם זאת, אין להיתפס להכללות. מדובר בתופעות של ליקויים ופגמים המתגלים בדרך ההתנהלות וההתנהגות של הנוטלים חלק בהליך המשפטי, ובמיוחד עורכי דין ושופטים, שהם הגורמים העיקריים בו, כל אחד מכוח מעמדו ותפקידו. **התופעות האמורות אינן נחלת כלל עורכי הדין או כלל השופטים**. הן נחלתם של מקצת מהשופטים ועורכי הדין. אלא שאין להקל ראש בתופעות אלה, באשר כל ליקוי ופגם בהתנהגות או בהתנהלות המתגלים כבלתי ראויים וכבלתי הולמים מכתמים את המערכת כולה ומכרסמים באמון הציבור במערכת השפיטה וביוקרתו של מקצוע עריכת הדין.

אשר על כן, יש לשקוד על תיקון הליקויים ועל שיפור השירות המיוחד הניתן לציבור מטעם מערכת המשפט ושופטיה ומטעם לשכת עורכי הדין וחבריה, וזאת, על ידי קידום תרבות דיון משפטי ראויה ומחייבת.

3. הדו"ח שלפנינו מציג את מעמדו ואת תפקידם של השופטים ושל עורכי הדין – כל אחד בגדר מעמדו ותפקידו וממקומו שלו. כמו כן, מציג דו"ח זה את המציאות בבתי המשפט מהיבטה של תרבות הדיון, כמצב מצוי, ואת עיקר הליקויים והפגמים הקיימים כיום בבתי המשפט על דרך פריסתם וניתוח הסיבות להם. כן מוצעות בדו"ח המלצות לתיקונם של הליקויים המתגלים בתרבות הדיון בהליך המשפטי, ואת הצעדים שיש לנקוט על מנת לקדם את תרבות הדיון למצב הרצוי ההולם את מעמדו ואת תפקידו של בית המשפט בעשיית משפט צדק.

4. (1) הוועדה הוציאה קול קורא, שהופץ לשופטים, לחברי לשכת עורכי הדין (להלן: "הלשכה"), לבתי הספר למשפטים ולדיקנים בפקולטות למשפטים. כמו כן, שמעה הוועדה עדים רבים מתחומים שונים שזמנו על ידיה או שבאו לפניה ביוזמתם, לאחר שביקשו זאת. כן קיבלה הוועדה ניירות עמדה רבים משופטים, מעורכי דין, מפרקליטים, מאנשי אקדמיה, מתובעים משטרתיים, מאנשים העוסקים באתיקה מקצועית, מאגודת מתנדבים המסייעים לתובעים בבתי משפט לתביעות קטנות ומאחרים (רשימת עדים ומגישי ניירות עמדה מצורפת לדו"ח זה כנספח ב').

(2) ככלל, כל גורם שהופיע לפני הוועדה או מסר עמדה בכתב, הביע דעתו על הסוגיות השונות בהתבסס על עולמו המקצועי, השתייכותו הארגונית, השקפתו האישית ומתוך רצון לגיטימי לקדם, לא רק את האינטרסים המקצועיים של הארגון שעימו הוא נמנה, אלא גם את טובת המערכת כולה, לאמור – מערכת השיפוט, מקצוע עריכת הדין וטובתם של המתדיינים ושל הציבור בכללו.

(3) על אף ההשתייכות הארגונית השונה של העדים ושל מגישי ניירות העמדה השונים, ניתן למצוא נקודות דמיון מסוימות בין תוכן העמדות שהוצגו לפני הוועדה. אין עוררין שכל הגורמים והמוסדות רואים בתרבות הדיון דהיום תופעה שלילית, פוגענית ובלתי רצויה. אין עוררין גם על הרצון הטוב של כל הגורמים המעוניינים, כל אחד בדרכו שלו, לקדם התנהגות והתנהלות תרבותיות הולמות בהליך המשפטי, ולהטמיע פתרונות מידיים וארוכי טווח להשגת תכלית זו.

5. הוועדה מסתמכת בדו"ח זה על העדויות; על ניירות העמדה שהוגשו לה; על הוראות הדין; על כללי אתיקה לשופטים, התשס"ז-2007; על כללי לשכת עורכי הדין (אתיקה מקצועית), התשמ"ו-1986; על פסיקה; על ספרות מקצועית; על משפט עברי ועל משפט השוואתי; על פרסומים רשמיים; על ניסיון מקצועי ועל ניסיון החיים.

6. בדו"ח זה:

(1) בכל מקום שבו נעשה שימוש, לצורך הנוחות, בלשון זכר, ההתייחסות היא, במידה שווה, לשני המינים.

(2) המושגים "הליך משפטי" ו-"הליך שיפוטי" משמשים בערבוביה, לאותה מטרה, בדברי חקיקה, בפסיקה ובמסמכים משפטיים אחרים. בדו"ח זה נעשה שימוש במושגים אלה לפי העניין (ככל שמדובר בהליך המתחיל בהגשת כתב טענות או כתב אישום, נעשה שימוש במושג "הליך משפטי", וככל שמדובר בניהול המשפט על ידי השופט, נעשה שימוש במונח "הליך שיפוטי").

(3) "הליך משפטי" ו-"הליך שיפוטי": לרבות התבטאות בכתב, התבטאות בעל פה, התנהגות והתנהלות, החל מפתיחת הליך משפטי בבית המשפט וכלה במתן פסק דין סופי בו.

(4) ההדגשות בציטוטים שבדו"ח זה אינן במקור, אלא אם כן צוין אחרת.

(5) בתי משפט: לרבות בתי דין לעבודה לערכאותיהם.

(6) מקורות שמהם מובאים דברים בדו"ח זה מסומנים במספרים לפי סדר הופעתם בדו"ח ומצוינים ברשימה ביבליוגרפית המצורפת לדו"ח **כנספח ו'.**

פרק שני: מהותה ומקורותיה של תרבות דיון בבית המשפט

א. תרבות הדיון המשפטי, מהי?

1. תרבות הדיון בבתי המשפט ניתנת להגדרה כמשפחה גדולה של נורמות, כללים, מנהגים ונימוסים ואם תרצו – גם אורח חיים. תרבות הדיון אינה מצטמצמת למסכת מוגדרת של כללים ושל נורמות שנקבעו בדיון, אלא היא כוללת מסכת שלמה של התנהגויות ונימוסים, הלכות והליכות, המחייבים את הכול גם אם אין הם כתובים עלי ספר. [1]

2. בכנס שנושאו היה **"תרבות הדיון המשפטית במדינת ישראל"** סיפר שופט בית המשפט העליון חיים כהן על פרופסור היינריך גומפרץ, מחשובי החוקרים בעולם, שהוזמן לכנס בפינלנד ונתבקש לשאת דברים על השפעות פנייות על שירתו של גיתה. הפרופסור – כך סיפר השופט חיים כהן – פתח בשבחו של הנושא וסיים באומרו: **"הרהרתי בדבר וחקרתי ושאלתי ודרשתי ועיינתי בכל הספרים והמאמרים שנכתבו על שירת גיתה, ולאחר כל אלה מבקש אני לומר לכם: השפעות פנייות על שירתו של גיתה – אין!". "אף אני" – סיים השופט חיים כהן – "הרהרתי ושקלתי בדבר, חקרתי ודרשתי, שאלתי וביקשתי, ומבקש אני לומר לכם: "תרבות משפטית בישראל? – אין!". [2]**

יהיה מי שיאמר שהשופט חיים כהן, בדרכו השנונה ובלשונו החדה, תיאר את תרבות הדיון המשפטי בישראל על דרך ההכללה, ואולי ההגזמה. על כל פנים, אם כך מצא השופט חיים כהן לומר לפני עשורים אחדים, נראה שמאז אותם ימים, עליהם אנו מתרפקים לעיתים בנוסטלגיה ועד היום, חלה הידרדרות בתרבות הדיון המשפטי בישראל.

ב. מקורותיה של תרבות הדיון המשפטי

1. לא ניתן לזהות קו ברור וחד בין אתיקה משפטית לבין תרבות הדיון המשפטי. לא אחת הן משיקות זו לזו ואף פולשות זו לתחומה של זו. ניתן לומר שתרבות דיון משפטי היא חלק מן האתיקה. בעוד האתיקה מדברת בעיקר בלשון כוללנית ולעיתים מופשטת (כגון כבוד, הגינות, מזג שיפוטי, משוא פנים, ועוד) ועונה על ה"מה", באה תרבות הדיון המשפטי לפרט ולהמחיש את ההתנהגות וההתנהלות הראויות, שאותן יש ליישם בהליך המשפטי ולמלא בתוכן מעשי את המושגים הכוללניים – ולעיתים, מופשטים – של כללי האתיקה, ובכך עונה היא על ה"איך".

2. תרבות הדיון בבית המשפט היא הבריה התיכון לתפקוד ראוי, תקין ויעיל של מערכת המשפט בישראל ומהווה אמצעי חשוב לשמיר על טוהר ההליך המשפטי ועל תקינותו. בתי המשפט אינם יכולים לפעול כהלכה בעשותם במלאכת השפיטה ללא מערכת של הליכות ונימוסים, של דרך ארץ וכבוד מצד עורכי הדין המופיעים לפניהם, המתחייבים ממעמדם ומתפקידם כ"קציני בית המשפט", מצד השופטים המחויבים במזג שיפוטי, וכן מצד כל באי בית המשפט. **בהינתן תרבות דיון ראויה, הצדק לא רק נעשה אלא גם נראה.**

3. תרבות הדיון המשפטי מבוססת ביסודה על נוהגים ועל נהלים שהשתרשו בארץ כחלק מן המסורת האירופית של תרבות דיון ומן המסורת המשפטית האנגלית שהייתה נחלתנו מאז תקופת המנדט, כתורה שבעל פה. כמו כן, מעוגנת היא בתרבות הדיון של מורשת ישראל לדורותיה.

4. בראשית שנות המדינה, הייתה מערכת המשפט בישראל מורכבת בחלקה משופטים ומעורכי דין שהגיעו ממדינות שונות. הם הביאו עימם מורשת וערכים של תרבות חברתית ומשפטית, ובכללה תרבות דיון משפטי, שהתגבשו במשך שנים במדינות שמהן באו. חלק מהם נשא באמתחתו גם תרבות, ערכים והגות של מורשת ישראל.

במרוצת הזמן, עוגנו ערכים אלה **בחוקי יסוד** (חוק-יסוד: השפיטה; חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו); **בחוקים** (חוק לשכת עורכי הדין, התשכ"א-1961 (להלן: "**חוק הלשכה**")); חוק בתי המשפט [נוסח משולב] התשמ"ד-1984 (להלן: "**חוק בתי המשפט**"); חוק יסודות המשפט, התש"ם-1980); **בתקנות ובכללים** (כללי לשכת עורכי הדין (אתיקה מקצועית), התשמ"ו-1986 (להלן: "**כללי הלשכה**")); כללי אתיקה שיפוטית, התשנ"ג-1993; כללי אתיקה לשופטים, התשס"ז-2007 (להלן: "**כללי אתיקה לשופטים**")); **בפסיקת בתי המשפט לערכאותיהם; בהחלטותיהן של ועדות אתיקה ובפסקי דין של בתי הדין המשמעתיים.**

5. קודם שנעבור לדון בתרבות הדיון בבתי המשפט ובדרכים לקידומה, נייחד דברים למעמדם ולתפקידם של הרשות השופטת ושופטיה ושל לשכת עורכי הדין וחבריה, ליחסי הגומלין בין אלה לאלה, ולהשלכות של כל אלה על הנחיצות שבתרבות דיון איכותי בהליך המשפטי.

פרק שלישי: הרשות השופטת ושופטיה

א. מעמד הרשות השופטת

1. במדינה דמוקרטית, מהווה הרשות השופטת אחת משלוש רשויות השלטון (הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת והרשות השופטת), על האיזונים והבלמים ביניהן. ענייננו ברשות השופטת המהווה את מבצרה המוסרי והערכי של מדינת ישראל והמופקדת על שמירת שלטון החוק, שכל רשויות המדינה וכל הבאים בשעריהן כפופים אליו.

אמר על כך שופט בית המשפט העליון יצחק אולשן, בסמוך לאחר קום המדינה: **"השלטונות כפופים לחוק כמו כל האזרחים במדינה. ושלטון החוק הוא אחד היסודות האיתנים של המדינה"** [3], וכמאמר הנשיא האמריקני תאודור רוזוולט (בתרגום חופשי): **"ממשלתנו היא ממשלה של חירות על ידי החוק, דרך החוק ותחת שלטון החוק"**. **"אף אחד אינו עומד מעל החוק ואף אחד אינו נמצא מתחתיו או מחוצה לו"** [4]. דברים ברוח זו פזורים בפסיקה בתי המשפט במשך השנים מאז ועד ימינו אלה.

2. הרשות השופטת מכריעה בסכסוכים בין אדם לחברו ובין אדם לרשויות השלטון. היא שומרת על זכויות יסוד של האדם ומאזנת בינן לבין אינטרסים ציבוריים חיוניים, מתוך תכלית לקיים את צביונה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. היא מבטיחה את התנהלותן התקינה של זרועות הממשל ומונעת שימוש לרעה בסמכות, חריגה מסמכות ופגיעה בלתי מידתית בזכויות אדם, למען לא יהפוך כוח השלטון לשלטון הכוח. תפקידה של הרשות השופטת מתאפשר הודות להבטחת עצמאותם של השופטים ואי תלותם ברשויות הממשל האחרות.

ב. העצמאות השיפוטית

1. **העצמאות השיפוטית היא אבן יסוד במשטר דמוקרטי ועקרון-על הנמנה עם ערכי יסוד המאפיינים משטר זה. עיקרון זה הוא תנאי מוקדם – בלתו אין – לביצוע מלאכת השפיטה.** [5]

וכך אנו שומעים מפי הנשיא אהרן ברק:

"הגשמתם של ערכי יסוד כגון חירות, שוויון, כבוד ועוד, אפשרית רק אם קיים משטר דמוקרטי ומשטר דמוקרטי אפשרי רק אם יש רשות שיפוטית חזקה, אונייטיבית, בלתי תלויה ועצמאית הנהנית מאמון הציבור". [6]

העיקרון מגלם עצמאות ואי תלות אישית של השופט וכן עצמאות מוסדית של מערכת השפיטה. העצמאות האישית של השופט הושגה במלואה בכל הנוגע לשיפוט המהותי. היא טרם הושגה בתחום השיפוטי- המינהלי ובתחום המוסדי.

2. **עצמאות ואי תלות השופט משמעה עשייה במלאכת השיפוט מתוך חירות, ללא השפעות חיצוניות, ללא לחצים או תמריצים, ללא מורא וללא משוא פנים.** העצמאות השיפוטית היא המסד למעמד השיפוטי.

כהונת השופט מהווה מקור לזכויות ולחובות כאחד. היא מעניקה לשופט פריבילגיות וחירויות מסוימות ועם זאת מחייבת היא אותו לרמה אישית, מוסרית ואתית גבוהה ביותר. היא מטילה עליו חובות כלפי ציבור המתדיינים, באי כוחם והציבור בכללותו, הן בשבתו על כס השיפוט והן בכל אורחות חייו. כך גם מלמדת האמירה התלמודית בהתייחסה אל שופטים: **"כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם?"**. [7]

העצמאות השיפוטית האישית קיבלה ביטוי חוקתי בסעיף 2 לחוק-יסוד: השפיטה, בקביעה: **"בעניני שפיטה אין מרות על מי שבידו סמכות שפיטה, זולת מרותו של הדין"**.

מן ההוראה החוקתית בדבר אי תלות השופט נגזרת הנורמה האתית, הקבועה בסעיף 5 לכללי אתיקה לשופטים, ולפיה בעשותו במלאכת המשפט: **"שופט לא יגור מפני איש, ולא יושפע במילוי תפקידו על ידי דעת קהל, חשש מפני ביקורת או רצון לשאת חן"**.

וכך מתחייב השופט בעת הצהרת האמונים עם מינויו לכהונה: **"אני מתחייב... לשפוט משפט צדק, לא להטות משפט ולא להכיר פנים"** (חוק-יסוד: השפיטה, סעיף 6).

מכאן גם נגזרת הוראת סעיף 6 בכללי אתיקה לשופטים, שזו לשונה: **"שופט ינהג בבעלי הדין בשוויון, לא יישא פני דל ולא יהדר פני גדול, לא יסביר פניו לאחד וירע פניו לאחר, ישפוט בדעה נקיה ולא יגלה דעה קדומה או משוא פנים"**.

כדי להבטיח היעדר משוא פנים נקבע בחוק כי: **"שופט לא ישב בדין אם מצא, מיזמתו או לבקשת בעל דין, כי קיימות נסיבות שיש בהן כדי ליצור חשש ממשי למשוא פנים בניהול המשפט"** [8], למעט בנסיבות חריגות המצוינות בחוק [9]. סעיפי המשנה של הוראת החוק המצוטטת לעיל, מפרטים מצבים שבכל אחד מהם לא ישב השופט בדין. כל אחד ממצבים אלה כפוף להוראה שצוינה בפתיח להוראת החוק הנ"ל, לאמור, הם אינם באים לגרוע מדרישת ההוראה לקיומו של **חשש ממשי** למשוא פנים.

גם בהיעדר **חשש ממשי** למשוא פנים כאמור, עדיין יכול שיתעורר **חשש סביר** למשוא פנים או **מראית פני משוא פנים**. במקרים אלה, לא תמיד מנוע השופט מלשבת בדין, אלא שעליו לנקוט צעדים (כגון גילוי נאות) על מנת להסיר את החשש הסביר או את מראית פני משוא פנים. [10]

ג. אחריות הדיווח (Accountability)

1. למרות חשיבותו, אין עקרון העצמאות השיפוטית, עיקרון אבסולוטי. מולו ניצב "עקרון אחריות הדיווח" המגלם את חובת השופט לפעול לפי אמת מידה של התנהגות ושל התנהלות ראויות, ובכפיפות של אלה לבקרה ולביקורת.

"הערובה לקיומו של משטר דמוקרטי תקין מצויה בחשיפתו לביקורת... המעוגנת בעקרונות היסוד של השיטה והיא נשענת על חופש הביטוי" (השופטת ביניש). [11]

"הביקורת היא רצויה. ככל רשות שלטונית, גם אנו צריכים להיות נתונים לביקורת. כשם שאין רשות שהיא מעל לחוק, כן אין רשות שהיא מעל לביקורת. העצמאות ואי התלות המאפיינים את השופט, מצדיקים קיומה של ביקורת" (אהרן ברק). [12]

2. כל ביקורת טומנת בחובה כרסום מסוים בעצמאות השיפוטית. בקרב משפטנים, שופטים ומלומדי משפט, רווחות דעות שונות ונוגדות באשר לעצם הצורך בבקרה ולביקורת על שופטים. ניתן להצביע על שתי גישות קוטביות בנושא זה: האחת גורסת כי לשופט נתונה עצמאות מלאה ומוחלטת שרק בהתקיימה יכול הוא למלא את שליחותו, להיות משוחרר מהשפעות ומלחצים פנימיים וחיצוניים, וכשאינן עליו מרות זולת מרותו של הדין [13]. האחרת גורסת כי שופט, כמוהו ככל עובד ציבור אחר, ועליו להיות נתון לביקורת מינהלית על עבודתו ועל התנהגותו והתנהלותו.

3. הגישה המקובלת כיום בארץ ובעולם אינה מצדדת באף לא אחת משתי הגישות הקוטביות הנ"ל. על פי גישה זו, יש ליצור איזון הולם בין העיקרון בדבר עצמאות השופטים לבין העיקרון בדבר אחריות הדיווח. שילוב בין השניים נעשה, הלכה למעשה, בהפעלת בקרה וביקורת על המערכת השיפוטית ועל שופטיה, תוך כדי שמירה על העצמאות ואי התלות השיפוטית. האיזון אינו פשוט, אך הכרחי לעשותו. לפיכך, על הביקורת להיות הוגנת, מידתית ובונה, שתכליתה להביא לתיקון ליקויים המתגלים, ולשיפור השירות, שאין לו ערוך, הניתן לציבור על ידי בתי המשפט.

ד. הדמות האידאית של השופט והנגזר ממנה

1. בתחומים רבים של פעילות אנושית ניצב אידיאל, שבדמותו ובצלמו מעוצבים העוסקים בהם. הדמות האידאית המושגית של שופט מגלמת את מקבץ הסגולות, התכונות, הכישורים והערכים המגולמים בו, המכשירים אותו לכהונתו. האידאה משמשת מצפן ומודל שלפיהם נבחרים השופטים לכהונתם ושלפיהם הם נבחנים במהלכה. אף שהאידאה אינה ניתנת להשגה מלאה, היא מקרינה ומשליכה על עמידת השופט בסטנדרטים הגזורים על פי מידתה ויוצרת, כנקודת מוצא, הנחות שהן בבחינת חזקות, ולפיהן:

"חייבים אנו להניח כי השופט ידע להתרומם למילוי תפקידו, להתנער מן ההשפעה החיצונית ולפסוק אך ורק על פי החומר המשפטי שמצוי לפניו, שאם לא תאמר כן, אותו שופט שלא יבין לנהוג כך לאו שמיה שופט" (השופט שמעון אגרנט). [14]

"... חזקה על השופט המקצועי כי יידע להפעיל את שיקול דעתו העצמאי באופן הראוי והצודק" [15] ו- "חזקה על השופט שמקצועיותו תאפשר לו לבחון את עמדתו הלכאורית בכל אורך שלבי ההליך, מבלי להינעל באופן מוחלט על עמדה מסוימת" (הנשיא אהרן ברק). [16]

2. ייחוס החזקות הנ"ל לשופט הוא אינהרנטי להבנת התפקיד השיפוטי, לתדמית בית המשפט והשופט בעיני הציבור, ולאמון שהציבור רוחש למערכת בתי המשפט. על השופט לעמוד בציפיות שחזקות אלה מטפחות. האתיקה השיפוטית ותרבות הדיון המשפטי מסייעות לו בכך, וכך גם תהליך מינויו, שתכליתו להביא לבחירת הטובים ביותר לכהונה.

ה. הסגולות והכישורים הנדרשים משופט

1. ייחודיות השפיטה – וכנגזר ממנה, הסגולות והכישורים הנדרשים משופט – העסיקו שופטים, מלומדים ואחרים במשך דורות. וכך נקבע בתורת ישראל:

"וְאַתָּה תִּחְזַק מִכָּל-הָעָם אֲנָשֵׁי-חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים, אֲנָשֵׁי אֱמֶת-שְׁנֵאֵי כִצֵּעַ..." (ספר שמואל, פרק יח, פסוק כא).

"שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים, תִּתֶּן-לָךְ בְּכָל-שְׁעָרֶיךָ, אֲשֶׁר יְהוֹה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ, לִשְׁבֻטֶיךָ; וְשֹׁפְטֵי אֶת-הָעָם, מִשְׁפַּט-צְדָקָה. לֹא-תִטֶּה מִשְׁפָּט, לֹא תִכְדֹּר פְּנֵים; וְלֹא-תִקַּח שֹׁחַד-כִּי הַשֹּׁחַד יַעֲזֹר עֵינֵי חֲכָמִים, וַיִּסְלַף דְּבָרֵי צְדִיקִים. צְדָק צְדָק, תִּרְדֹּף-לְמַעַן תִּחְיֶה וַיִּרְשֶׁת אֶת-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר-יְהוֹה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ." (ספר דברים, פרק טז, פסוקים יח – כ).

שלמה המלך, בשופטו את ישראל, ביקש מאלוהיו: **וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ, לְשֹׁפֵט אֶת-עַמְּךָ, לְהַבִּין, בֵּין-טוֹב לְרָע..."** (מלכים א, פרק ג, פסוק ט). אלה משלבים רגשי לב ותבונה.

הרמב"ם מונה בשופטים שבע מעלות באומרו: **"בית דין של שלושה – אף על פי שאין מדקדקין בהם בכל אלו הדברים, צריך שיהיה בכל אחד מהם שבעה דברים: בעלי חכמה וענווה ויראה ושנאת ממון, ואהבת האמת ואהבת הבריות להן ובעלי שם טוב"** (הלכות סנהדרין, פרק ב, הלכה ז).

2. ייחוס התכונות התרומיות לשופט ממשוך להוות חלק מתרבותנו והוא בא לידי ביטוי במורשת שבעל פה ובכתב, ובין היתר בכללי אתיקה שיפוטית, התשנ"ג-1993, שהוצאו על ידי הנשיא מאיר שמגר בשנת 1993, ובכללי אתיקה לשופטים, התשס"ז-2007, שהוצאו – מכוח הסמכה שבחוק – על ידי הנשיאה דורית ביניש בשנת 2007. וכך נאמר בהם:

"כוח השיפוט ניתן בידי שופט מתוך אמון ביושרו, בכושרו המקצועי והאישי וביכולתו לקיים את המוטל עליו תוך כיבוד עקרונות האתיקה השיפוטית (כללי אתיקה לשופטים, סעיף 2).

"אלה יאפיינו שופט בתכונותיו ובאורחותיו: יושר לב, טוהר מידות ומסירות לתפקיד. שופט יימנע ממעשים שאינם הולמים מעמדו של שופט או העלולים לפגוע בדימויה של מערכת השיפוט" (כללי אתיקה לשופטים, סעיף 7(א)).

3. על מנת להבטיח בחירת המועמדים בעלי הכישורים והסגולות שנמנו לעיל, קיימים מנגנונים ותהליכים יסודיים וממושכים לקראת מינוי שופט לכהונתו.

1. מינוי שופטים

1. **השופטים נבחרים, ככלל, מבין עורכי הדין המועמדים לשפיטה, בקפידה רבה ובתהליך יסודי וממושך.** התהליך נפתח בהגשת טופסי מועמדות וטפסים למילוי על ידי ממליצים, המחזיקים עמודים רבים ובהם פרטים רבים על קורות חייו, אישיותו, כישוריו והתאמתו של המועמד לכהונה. על המועמד לעמוד בתנאי סף שונים הנדרשים בחוק. [17]

בהמשך, נערך ריאיון אישי בוועדת משנה של הוועדה לבחירת שופטים. לאחר מיון ראשוני בוועדה זו, עוברים המועמדים המומלצים על ידי קורס חובה קדם שיפוטי, הנמשך שבוע אינטנסיבי, בהדרכת שופטים בכירים ובליווי פסיכולוג. בסוף הקורס ניתנת המלצה לראויים למועמדות לשיפוט ומופצת לציבור רשימת מועמדים לשיפוט. לכל אדם זכות להגיש לוועדה, בתוך זמן קצוב, התנגדות מנומקת. ההתנגדויות נבדקות על ידי ועדת משנה, ובסופו של התהליך מועבר החומר וההמלצות למליאת הוועדה הממליצה לנשיא על אלה שיתמנו על ידי לכהונת שופט.

2. מן הראוי להזכיר את עבודתה המקיפה והיסודית של הוועדה לסדרי הבחירה של שופטים, בראשות פרופ' יצחק זמיר, שופט (בדימ') של בית המשפט העליון [18], שדנה בתהליך של מינוי שופטים, ובמיוחד בגופים המעורבים בבחירת השופט ובמינויו לכהונתו, תוך השוואה בינו לבין המצב במדינות אחרות ותוך מתן המלצות לשיפור השיטה הקיימת. בסופו של דבר, החליטה הוועדה כי השיטה הקיימת טובה וראויה לא פחות ואף יותר מן השיטות האחרות שנבדקו עם זאת, הציעה הוועדה לעקוב אחר השינויים, ככל שיתבקשו כאלה עם חלוף העיתים.

2. המסגרת הנורמטיבית – שופטים

1. התנהגות והתנהלות של שופט בהקשר של תרבות הדיון המשפטי באות לידי ביטוי בשני אלה:

(א) התנהגותו והתנהלותו האישית והמקצועית של השופט בעשותו במלאכת השיפוט.

(ב) תגובת השופט להתנהגות בלתי הולמת ובלתי ראויה מצד עורכי הדין המופיעים לפניו, מצד המתדיינים עצמם ומצד הקהל הנוכח באולם הדיונים.

2. ההוראות העיקריות החלות על שופטים בנושאי אתיקה שיפוטית ותרבות הדיון מופיעות בדין (חוק-יסוד: השפיטה; חוק בתי המשפט (לרבות החלטות של ועדת האתיקה של השופטים, הפועלת מכוח סעיף 16ב לחוק בתי המשפט)); בכללי האתיקה לשופטים; בפסקי דין שיצאו מלפני בתי המשפט ובהלכות שיצאו מלפני בית המשפט העליון; בהחלטות נציבות תלונות הציבור על שופטים (הניתנות מכוח חוק נציב תלונות הציבור על שופטים, התשס"ב-2002); בד"ח השנתי של הנציב ובחוות דעת של נציבת תלונות הציבור על שופטים [19].

3. שיטת המשפט בישראל היא השיטה האדוורסרית. לפי שיטה זו, מופיעים זה לעומת זה צדדים שונים, בעלי אינטרסים מנוגדים לסכסוך המובא אל בית המשפט, המיוצגים בדרך כלל על ידי עורכי דין. כל צד פורס לפני בית המשפט את כתבי טענותיו, מביא את ראיותיו ומעלה את טיעונו לשם קידום עניינו.

בשיטה זו, מהווה השופט גורם ניטרלי, מקצועי ונטול פניות, המחזיק במוסרות ההליך על כל שלביו ועליו לנהל את ההליך ממרומה של זירת הסכסוך, באופן תקין, הוגן ויעיל. עליו לדאוג לכך שהטיפול בתיק שלפניו יתנהל ויסתיים בתוך זמן סביר מאז שהוחל בו, שכן התמשכות הליכים ועיכוב במתן החלטות ופסקי דין גורמים לעינוי דין העלול להביא לידי עיוות דין.

עם זאת, ראוי להעיר שאין זה מתפקידו של השופט למלא תפקידי שיטור או חינוך באולם הדיונים. תפקידו לנהל את הדיון המשפטי ולא להיות עסוק בבלימת תרבות דיון קלוקלת במהלך הדיונים. אלא שהמציאות טופחת על פנינו, ובמהלכה נתקל השופט בתופעות של הפרת כללי התנהגות והתנהלות מצד עורכי הדין ומצד גורמים אחרים הנוטלים חלק בהליך המשפטי, ועליו להתמודד עם תופעות אלה בדרך ראויה ומכובדת.

ח. הכלים שבידי בית המשפט להשלטת תרבות דיון ראויה בהליך המשפטי

1. מכוח חובת השופט לנהל את הדיון ולכוונו לאפיקים הרלוונטיים לגילוי האמת, ולצורך הכרעה בשאלות המהותיות השנויות במחלוקת, עליו להחזיק במוסרות לניהול הדיון ולהשליט אווירה ראויה, נינוחה ומכובדת באולם הדיונים. עליו לדאוג ולוודא שכל הנוטלים חלק בהליך המשפטי ינהגו באופן ראוי והולם, כמתחייב מהליך כזה.

על השופט להתערב ולנקוט צעדים במקרה של חריגה מהתנהגות כזו, הפוגעת בתקינות ההליך השיפוטי וביעילותו. כל זאת – תוך שמירה על מזג שיפוטי ראוי, על כבודו ומעמדו, על כבוד הצדדים ובאי כוחם, ועל כבוד המשתתפים בהליך המשפטי וכל הנוכחים בדיון.

"בית המשפט רשאי ואף מחוייב לנהל את ההליך השיפוטי באופן שיאפשר מיצוי מיטבי של ההליך, תוך שמירה על זכויות הצדדים. אין הוא מחוייב לעמוד מן הצד ולאפשר קיומם של הליכי סרק או מהלכי סרק המאריכים את הדיון שלא לצורך, גוזלים ממשאבי בית המשפט ופוגעים במתדיינים הספציפיים ובעקיפין גם בציבור המתדיינים בכללו. בית המשפט מעורב בדיון באופן רציף ודינמי, בשים לב להתרחשויות בדיון שבפניו" (הנשיא אהרן ברק). [20]

"יש לציין כי לבית המשפט עצמו נתונים כלים לקבוע, במקרים רבים, את רמת הדיון ואת מסגרת השית תוך כדי ההליך המשפטי..." (המשנה לנשיאה אליעזר ריבלין).

"למותר לציין כי גם בית המשפט יכול וצריך לפעול במקרים המתאימים על מנת להבטיח שהדיון המשפטי יתנהל בצורה הולמת" (השופט יורם דנציגר). [21]

לשם כל אלה, ניתנו בידי השופט כלים שונים שבאפשרותו להשתמש בהם בעת הצורך.

2. להלן יובאו עיקרי הכלים שמצויים בידי השופט לשם הבטחת ניהול הליך תקין, יעיל והוגן במשפט שלפניו:

(1) למחוק מכתבי טענות קטעים מבישים, קטעים שאין בהם צורך או קטעים המפריעים לדיון הוגן בהליך. [22]

(2) למנוע מהמתדיינים להפריע לתקינות ההליך השיפוטי על דרך של הקמת רעש באולם, נקיטת אלימות, איומים, התנהגות פרועה או מבישה או הפרעה בכל דרך אחרת לדיון המשפטי. בנסיבות אלה רשאי השופט להורות על הרחקתו של אדם או על הענשתו במאסר או בקנס (הוראה שאינה חל על עורך דין המייצג צד). [23]

(3) לקצוב זמן מראש לטיעון ולהפסיק טיעונים מכפישים, פוגעים או בלתי ענייניים, או טיעונים המתמשכים יתר על המידה.

(4) להפסיק חקירת עדים שהיא טורדנית, בוטה, פוגעת או מעליבה או בלתי עניינית, ובלבד שהדבר ייעשה באופן סמכותי ומכובד, תוך מתן התראה. [24]

(5) להטיל הוצאות על בעל דין, בהחלטה או בפסק דין, על פי שיקול דעתו [25], ולהטיל הוצאות לדוגמה על בעל דין [26] והוצאות אישיות על עורך דין המייצג צד, לטובת המדינה, לטובת הצד שכנגד, או לטובת שניהם. [27]

(6) להקפיד שעורכי הדין ימלאו אחר ההוראות שבתקנות סדר הדין ויעמדו במועדים שנקבעו בדין או בהחלטת בית משפט להגשת כתבי טענות, סיכומים, וכיוצא באלה.

(7) להתערב ממרום שבתו בהתנצחויות בין הצדדים ובאי כוחם.

(8) לזמן את עורכי הדין ללשכתו על מנת לקרוא אותם לסדר ככל שימצא לנכון.

(9) לצאת מן האולם להפסקה שעה שהרוחות מתלהטות ולחזור רק לאחר שהסדר שב על כנו.

(10) באופן כללי – לנקוט, על פי שיקול דעתו, כל אמצעי המתחייב מן המצבים הנקרים לפניו במסגרת ההליך השיפוטי.

הכלים הנזכרים לעיל הם להמחשה בלבד ואינם מהווים רשימה סגורה.

3. על אף האמור לעיל, לא תמיד מסייעים כלים אלה להשיג את מטרתם והשופט עומד בפני תופעות של התנהגות והתנהלות בלתי ראויות מצד עורכי הדין. במקרים אלה, יש בידי השופט להגיש ללשכת עורכי הדין תלונה נגד עורך הדין. הדבר ייעשה לאחר שהשופט יתרה בעורך הדין לשנות את דרכו. למרבית הצער, לתלונה כזו אפקטיביות מוגבלת. הדבר נובע משום פרק הזמן הממושך שבמהלכו מטופלת תלונה כזו. כמו כן, היא מסיטה את המשפט מן העיקר למחוזות אחרים ופותרת זירת התנצחות שאינה הולמת הימצאות שופט בה. בסופו של דבר, ההליכים המשפטיים אינם משיגים את מטרתם בטווח המידי במהלך הדיון. לפיכך, יש להעדיף עשיית שימוש באמצעים מיידיים שעומדים לרשות השופט. בד בבד, על לשכת עורכי הדין ליצור מסלול מהיר לדיון בתלונות שופט על עורך דין.

סיכומו של דבר: על השופט, המחזיק במוסרות ניהול הדיון, להשליט אווירה ראויה, נינוחה ומכובדת בניהול הדיונים ולנקוט צעדים מיידיים, ככל האפשר, להשלטת סדר באולם הדיונים ותרבות דיון בהליך המשפטי.

ט. בקרה וביקורת – שופטים

1. מכוח העיקרון בדבר אחריות הדיווח נתונים השופטים לבקרה ולביקורת. פרק זה עוסק בבקרה ובביקורת המופעלות על שופטים בתחום האתיקה ותרבות הדיון המשפטי (הבקרה על החלטות ועל פסקי דין הניתנים על ידי שופטים היא בקרה פנימית-שיפוטית הנעשית על ידי ערכאות הערעור למיניהן). אלה נעשות על ידי מערכת רבת שלבים.

2. ראשית, החובה לנהל את המשפט בדלתיים פתוחות (חוק-יסוד: השפיטה, סעיף 3; חוק בתי המשפט, סעיף 68 (א)) (למעט חריגים הקבועים בדיון), מאפשרת לכל אדם ולתקשורת גישה חופשית לאולם הדיונים ודיווח על כך לציבור. כן, מופעלת על השופט בקרה מינהלית מטעם נשיאי בתי המשפט, סגני נשיאים, נשיא בית המשפט העליון, מנהל בתי המשפט וועדת אתיקה לשופטים, הקובעת, לפי פניית שופט – לפני מעשה – מה מותר ומה אסור, מה ראוי ומה אינו ראוי. נוסף לכך ניתן להגיש בקשה לפסילת שופט כקבוע בחוק. הבקשה נדונה על ידי השופט שפסילתו מתבקשת והחלטתו ניתנת לערעור לפני נשיא בית המשפט העליון. אסופת החלטותיו של נשיא בית המשפט העליון בסוגיית פסלות שופט מהווה מקור מחייב לגבי נורמות התנהגות והתנהלות ראויות של שופט.

3. לבד מכל אלה, הוקמה ביום 1.10.2003 מכוח חוק [28], נציבות תלונות הציבור על שופטים, שאליה רשאי כל אדם להגיש תלונה על התנהגות או על התנהלות שופט. כן רשאי נשיא בית המשפט העליון או שר המשפטים לפנות לנציבות בבקשת בירור בעניינו של שופט. הנציבות היא גוף עצמאי, חיצוני למערכת המשפט. בראש הנציבות עומד, מכוח הוראה שבחוק, שופט של בית המשפט העליון (בדימוס) או נשיא של בית משפט מחוזי (בדימוס). הנציבות פועלת על בסיס קבוע, יומי, והיא מיוחדת וייחודית לטיפול אך ורק בתלונות על שופטים. הטיפול בתלונה נמשך זמן קצר (בדרך כלל, במשך ימים ספורים) והמלצות הנציבות נמסרות לנשיא בית המשפט העליון ולשר המשפטים, והן מאומצות ומיושמות הלכה למעשה על ידם.

4. בידי הנציב מסורה סמכות לקבוע שתלונה שהוגשה על שופט מוצדקת ולהמליץ על סנקציות של העמדת שופט לדין משמעתי בבית הדין המשמעתי לשופטים או הבאתו לפני הוועדה למינוי שופטים לשם הפסקת כהונתו. לשר המשפטים מסורה סמכות לנקוט מיוזמתו בשתי הסנקציות האמורות.

5. בעוד אשר הנציב מטפל בתלונות ובתיקון ליקויים לאחר מעשה, מציג דו"ח זה אמצעים למניעה מראש של ליקויים, על ידי קביעת נורמות של אתיקה ושל תרבות דיון משפטי ראויות שיחולו על כל המשתתפים בדיון המשפטי.

הנה כי כן, נוכחים אנו לדעת, שאמצעי הבקרה והביקורת על שופטים רבים הם.

6. כאן מן הראוי להבהיר ולהדגיש כי משום עקרון עצמאות השופט, מחד גיסא, ואחריות הדיווח המוטלת עליו, מאידך גיסא, יש ליצור איזון רגיש, אחראי ומידתי בין השניים, ולמנוע ביקורת יתר, הגרועה לא פחות, ואף יותר, מהעדר ביקורת. ביקורת יתר אינה ביקורת בונה, אלא עלולה להיות בקורת הורסת.

שופט החש ש"נושפים בעורפו" במהלך ההליך המשפטי, מודדים את צעדיו ומגבילים את חופש פעולתו ואת שיקול דעתו – לענייננו, בכל הקשור לתרבות הדיון – עלול לאבד את שלוות נפשו ואת ביטחונו העצמי, הדרושים עד מאוד למילוי תפקידו.

יש לערוך את האיזון כך שיישאר בידי השופט מרווח רחב של פעולה ושיקול דעת. אלה צריך שיהיו, נקיים מלחצים רגשיים ומלחצים אחרים, העלולים לפגוע במלאכת השפיטה, שעליו לעשותה ללא מורא, ללא מרות זולת מרותו של הדין, ללא רצון לשאת חן בעיני מקטרגיו וללא פיתוח יראה כלפיהם.

אין בכל האמור כדי לשלול בקרה וביקורת על שופטים, אלא שעליהן להיות הוגנות, מידתיות ובונות, ולחתור לתיקון ליקויים, המתגלים בתרבות הדיון המשפטי, ולשיפור השירות שניתן לציבור על ידי בתי המשפט.

מכאן נעבור למעמד החיוני והחשוב של עורכי הדין במערכת עשיית המשפט, בשמירה על שלטון החוק, בייצוג נאמן של לקוחותיהם ובתפקידם כ"קציני בית משפט", ולמתחייב מכל אלה.

פרק רביעי: לשכת עורכי הדין וחבריה

הדיון המשפטי מתחיל בפתיחתו של הליך משפטי בכתב (תובענה, בקשה בכתב, המרצת פתיחה, עתירה, קובלנה פרטית, כתב אישום, וכיו"ב) על ידי עורך דין, פרקליט, תובע משטרתי, או כל אדם, לפי העניין. ההליכים המשפטיים נפתחים ומנוהלים ברובם באמצעות עורך דין בשם מרשו. במלאו את תפקידו, מוטלות על עורך הדין שלוש מערכות של חובות עיקריות: **האחת**, כלפי לקוחו, שהוא חב לו חובת נאמנות ומסירות (סעיף 54 לחוק הלשכה); **השנייה**, החובה לעזור לבית המשפט לעשות משפט (סעיף 54 לחוק הלשכה), בהיותו "קצין בית המשפט"; **והשלישית**, החובה לשמור על יוקרתו ועל מעמדו של מקצוע עריכת הדין (סעיף 53 לחוק הלשכה). אין סתירה מובנית בין חובות אלה, המשלימות זו את זו. ראוי להעיר כי מילוי שתי מערכות החובות הראשונות ממלא ממילא אחר מערכת החובות השלישית.

א. מעמד עורך הדין ותפקידו

1. עריכת דין היא מקצוע בעל חשיבות חברתית וציבורית. האינטרס הציבורי הגלום במקצוע עריכת הדין הוא המבדיל אותם מבעלי מלאכה וממשלחי יד אחרים בחברה. עורך הדין מהווה חלק אינטגרלי מן ההליך המשפטי, וככזה – מסייע לבית המשפט בעשיית משפט. עליו לנהוג על פי מעמדו ועל פי האחריות המוטלת עליו כאמור.
2. מעמדו של עורך הדין בבית המשפט נובע מזכות המוכרת בשיטתנו המשפטית כזכות יסוד שהיא זכות הפרט לייצוג על ידי עורך דין, לרבות בערכאות שיפוטיות [29] ולמעט חריגים המנויים בחוק [30]. מזכותו של המתדיין להיות מיוצג נגזרת זכותו של עורך הדין לייצג לקוח בבית המשפט הניתנת לו עם קבלת הרישיון ומכוחו (סעיף 20 לחוק הלשכה).
3. לא זו בלבד שעל עורך הדין להיות בקיא בדין ומסוגל להציג את עניינו של לקוחו ולשמור על האינטרסים שלו בהליך המשפטי, אלא שעליו לשמש גם כ"קצין בית המשפט" ולהיות נידון בתכונות אישיות מיוחדות, כגון יושרה, הגינות, סבלנות וסובלנות, דרך ארץ, סגנון תרבותי של התבטאות בכתב ובעל פה ואורח התנהגות ההולם הליך משפטי. מכך נגזרת מחויבותו להתנהלות ולהתנהגות ראויות הן בבית המשפט והן מחוצה לו. לפיכך, השכלה משפטית של ממש משתכללת אצל פרחי עריכת הדין ועורכי הדין עם הפנמתם של כללי התנהגות והתנהלות ראויים, והטמעתם.

היטיב לבטא את מהות חובתו של מקצוע עריכת הדין, השופט מאיר שמגר (בתוארו אז) באומר:

"מחובתו של מקצוע עריכת הדין לסייע בהחדרתה ובהפצתה ברבים של הבנת החוק ושל עקרונות משפטיים ... על נוהגם ואורחותיהם של עורכי הדין להיות מופת לכיבוד התחייבויות ולכללי התנהגות המקיימים את האמון ההדדי; וכך יתרמו לציבור הרחב, לא רק על ידי הידע המקצועי המיוחד שרכשו, אלא גם על ידי העברתן אל כלל האזרחים, של נורמות השאובות מן האתיקה, החייבות להיות נכסי צאן ברזל של מקצוע המשפטים". [31]

ב. המסגרת הנורמטיבית – עורכי דין

1. מעמדו ותפקידו הייחודיים של עורך הדין בהליך המשפטי עוגנו בדין, בכללים, בפסיקה, בהחלטות של בתי הדין המשמעתיים ושל ועדות האתיקה של לשכת עורכי הדין, ובמסורת האתית של המקצוע. אלה מנחים אותו למלא את שליחותו ואת תפקידו בבית המשפט. להלן עיקרי הוראות אלה:

"במילוי תפקידו יפעל עורך הדין לטובת שולחו בנאמנות ובמסירות ויעזור לבית המשפט לעשות משפט" (סעיף 54 לחוק הלשכה).

"עורך דין ישמור על כבוד המקצוע של עריכת הדין וימנע מכל דבר העלול לפגוע בכבוד המקצוע" (סעיף 53 לחוק הלשכה).

שני סעיפים אלה כוללים, בקליפת אגוז, את כל התורה כולה באשר למלאכתו המורכבת של עורך הדין, ואת החובות המוטלות עליו המובנות במהות מעמדו ותפקידו.

2. נוסף על כך, חלות על עורכי הדין הוראות הפרק השישי לחוק הלשכה, שכותרתו: "אתיקה מקצועית ושיפוט משמעת"; הוראת סעיף 2 לחוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים), התשי"ח-1957, לעניין חקירת עדים; כללי לשכת עורכי הדין [32]; פסיקת בתי המשפט וכללים בלתי כתובים של תרבות דיון, כחלק מתרבות כללית.

3. החובות המוטלות על עורכי הדין מכוח הדין, הכללים ועקרונות היסוד של תרבות דיון כאמור, דורשות מעלות, סגולות וכישורים המאפיינים את אישיותו, את מקצועיותו ומעמדו של עורך הדין בכלל, ובעת השתתפותו בהליך המשפטי, בפרט.

עם חובות אלה נמנות: החובה לשמור על כללי טקס מקובלים ועל כללי לבוש הקבועים בכללי הלשכה [33]; החובה לייצג בהגינות (כללים 2 ו-1 32 לכללי הלשכה); החובה לשמור על יחס של כבוד לבית המשפט ולהופיע בצורה מכובדת (כללים 2 ו-1 32 לכללי הלשכה); האיסור על הטעיית בית המשפט (כלל 34 לכללי הלשכה); החובה לנהוג בדרך ארץ כלפי הצד שכנגד (כלל 23 לכללי הלשכה); החובה להימנע מאיומים (כלל 24 לכללי הלשכה); החובה לטעון בצורה מכובדת תוך שמירה על כבוד הצד שכנגד ועל כבודם של צדדים שלישיים (כלל 33 לכללי הלשכה); החובה לקיים חקירה נגדית בצורה הוגנת, ללא איום, השפלה, וביזוי (כלל 38 לכללי הלשכה וסעיף 2 לחוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים), התשי"ח-1957); החובה לנקוט לשון מנומסת, מאופקת ומרוסנת, הן ביחסו אל בית המשפט והן ביחסו לחבר מנגד. [34] כן מחויב עורך הדין שלא לקבל על עצמו לייצג צד בהליך משפטי כאשר יש לו יסוד להניח שקבלת הייצוג תביא להיווצרות עילה לפסלות השופט היושב בדין, במקרים המנויים בחוק (סעיף 53 לחוק הלשכה).

4. על חובתו של עורך הדין כלפי בית המשפט שומעים אנו לא אחת מפסיקותיו של בית המשפט העליון:

"אכן, בצד חובתו כלפי מרשהו חב עורך הדין חובה כלפי בית המשפט... עורך הדין הוא החוליה המקשרת בין הלקוח ובין בית המשפט, ובמעמד ביניים זה שקנה נושא הוא בחובות גם כלפי לקוחו וגם כלפי בית המשפט... קרא כלפי מערכת המשפט. עורך-הדין מהווה חלק בלתי נפרד ממערכת המשפט והצדק – "קצין בית-המשפט" הוא – והצורך המובהק לסינכרוניזציה בין אבריה השונים של המערכת מטיל עליו חובות כלפי מערכת המשפט. כך, למשל, על עורך-הדין לנהוג כבוד בבית-המשפט (כשם שחובה היא המוטלת על בית-המשפט לנהוג כבוד בעורך-הדין), לנהל דרכיו ביושר ובדרך ארץ, לדבר אמת, להימנע מהטעיה, ועל דרך הכלל לסייע לבית-המשפט לנהל את המשפט באורח יעיל והוגן" (השופט מישאל חשין). [35]

ובפרשה אחרת נפסק: "עורך דין אינו אך טכנאי משפט – אדם שמילא את כרסו חכמה ודעת ויודע הוא להשיב על שאלות חוק ומשפט שהוא נשאל, מקצוע עריכת הדין טובל כל כולו בערכים בנאמנות, בהוגנות, ביושר, באמירת אמת, בנימוס, בכבוד לזולת" (השופט מישאל חשין). [36]

5. שמירת עורך הדין על תרבות הדין בבתי המשפט משרתת מספר אינטרסים: האינטרס של מערכת המשפט לעשות את מלאכתה נאמנה על מנת להגיע לחקר האמת ולעשות משפט צדק; האינטרס לשמור על כללי ההליך ההוגן (Due process of law/Fair trial) המהווה עקרון יסוד בשיטתנו המשפטית (המעוגן בחוקות של מדינות דמוקרטיות רבות ובאמנות בינלאומיות לזכויות אדם [37]); האינטרס של הציבור בקיומה של מערכת משפט עצמאית, בלתי תלויה, ניטרלית, הוגנת, יעילה וסמכותית החותרת לעשיית משפט צדק בין אדם לחברו, ובין אדם לרשויות השלטון, והנהגית מאמון הציבור; האינטרס לשמור על כבודו ויוקרתו של מקצוע עריכת הדין בעיני בית המשפט ובעיני הציבור.

6. מחובתו של עורך הדין לשמש דוגמה ומופת אישיים ללקוחותיו, לחברו מנגד ולשאר באי בית המשפט. עליו להדריך את המתדיינים – לקוחותיו – בדבר דרך ההתנהגות וההתנהלות הראויות בבית המשפט.

7. שמירה על תרבות הדין המשפטי מהווה חלק אינטגרלי ממקצוע עריכת הדין וממערכת הסגולות, המעלות והערכים שהם תשתית למקצוע עריכת הדין.

ג. בקרה וביקורת – עורכי דין

1. עורכי הדין נתונים אף הם לבקרה ולביקורת הנעשים, ככלל, על ידי מוסדותיה המשמעתיים של הלשכה. לגבי עורכי הדין, לא קיים מוסד חיצוני סטטוטורי דוגמת נציב תלונות הציבור על שופטים. ביקורת ובקרה על עורכי דין נעשות אפוא על ידי ועדות האתיקה המחוזיות וועדת האתיקה הארצית של לשכת עורכי הדין, המופקדות על טיפול בתלונות על התנהגות והתנהלות בלתי ראויות מצד עורכי דין. אלה מוגשות על ידי לקוחות, עורכי דין, מתדיינים, שופטים ואחרים. בסיום הטיפול בתלונה כאמור, מוסמכות ועדות האתיקה להורות על גניזת התיק או על הגשת קובלנה על עורך הדין הנילון לבית הדין המשמעתית של הלשכה בגין עבירת משמעת (סעיף 63 לחוק הלשכה). כן מוסמכות ועדות האתיקה על פי חוק לתת חוות דעת מקדימות בענייני משמעת של עורכי דין ומתמחים (סעיף 60 לחוק הלשכה).

כאן המקום לציין כי בשנת 2008 נתקבלו בכנסת תיקונים לחוק הלשכה (תיקון 32, התשס"ח-2008) שנועדו לתרום לעצמאות, לשקיפות ולביקורת ציבורית של המוסדות המשמעתיים של הלשכה: הסמכות בדבר הגשת קובלנות לבית הדין המשמעתי הועברה מן הוועד המרכזי ומוועדי המחוז לידי ועדות האתיקה המחוזיות והוועדה הארצית; הוקמה ועדת מינויים האמונה על אישור מינויים של חברי ועדות האתיקה המחוזיות והוועדה הארצית ובתי הדין המשמעתיים לערכאותיהם. נקבע בחוק כי בראשות הוועדה יעמוד שופט בדימוס של בית המשפט העליון או נשיא בדימוס של בית משפט מחוזי; הוקם מוסד "הפרקליט" כגורם מקצועי בלתי תלוי הפועל לצד ועדת האתיקה. תפקידו של "הפרקליט" הוא לסייע בבירור תלונות, לתת ייעוץ והמלצות לעניין תלונות על עבירות משמעת, המטופלות בידי ועדת האתיקה, וכן לייצג את ועדת האתיקה בהליכים בבתי הדין המשמעתיים לערכאותיהם ובבתי משפט. כן הוספו לוועדות האתיקה נציגי ציבור (שאינם עורכי דין).

2. מערכת בתי הדין המשמעתיים של הלשכה מורכבת מערכאה ראשונה – בתי דין משמעתיים מחוזיים, ומערכאת ערעור – בית הדין המשמעתי הארצי. חברי בתי הדין המשמעתיים לערכאותיהם מתמנים על ידי ועדת מינויים הבוחנת את כשירותם ואת התאמתם לשמש כדיונים. ההליכים בבתי הדין מתנהלים בפומבי, למעט חריגים המנויים בחוק, ופסקי הדין עומדים, ככלל, לעיון הציבור. על החלטת בית הדין המשמעתי הארצי ניתן לערעור בזכות לבית המשפט המחוזי בירושלים ומשם – ברשות לבית המשפט העליון.

כאן ראוי לציין כי, ככלל, תכליתם של כללי אתיקה ותרבות הדין אינה עונשית. המטרה היא להביא לתיקון ליקויים המתגלים ביחד עם האחראי לאותם ליקויים ותוך כדי שיתוף פעולה עימו. אכן, קיימות סנקציות עונשיות בצד כללי האתיקה, אך אין אלה בגדר תכליתם העיקרית.

3. פרקליטים וסנגורים ציבוריים עומדים, נוסף לאמור לעיל, לפיקוח מינהלי, על ידי המערכות שבמסגרתן הם פועלים. נוסף לאלה, נתונים עורכי הדין לביקורת על ידי בית המשפט שבו הם מופיעים בהקשר להתנהגותם ולהתנהלותם בהליך המשפטי, ולעיתים הם צפויים לנקיטת סנקציות דיוניות נגדם (כגון הוצאות אישיות).

4. שמענו מפי עדים שהעידו לפנינו, ובמיוחד מטעם האקדמיה, שהצעדים המשמעותיים אינם אפקטיביים לקידום תרבות הדיון המשפטי בזמן אמת, במהלך הדיון המשפטי, ויש להעדיף עשיית שימוש בכלים ובצעדים המביאים תוצאות מהירות ואף מיידיות לתיקון הליקויים המתגלים.

לפני שנעסוק בליקויים ובפגמים בתרבות הדיון של עורכי דין ושופטים, ובסיבות להם, נביא בתמצית את עיקרי המשפט העברי והמשפט המשווה הרלוונטיים לענייננו.

פרק חמישי: משפט עברי ומשפט משווה

א. משפט עברי

המשפט העברי משופע בשלל מקורות שעניינם בתרבות הדיון. קצר המצע מלהקיף את כולם ונסתפק בהבאת אחדים מהם.

המובאות בדו"ח זה מן המקורות, המתייחסות לסגולות ולכישורים הנדרשים משופטים, מופיעות בפרק שלישי, חלק ה בדו"ח זה ואין אנו מוצאים לחזור עליהם. נוסף מעט מן הדברים שבמקורות המבטאים את היחס של תורת ישראל ופרשניה למעמד השופטים, ליחסם למתדיינים, את היחס של המתדיינים אל השופט ואת חובת השופט לשמור על שוויון בין הצדדים המתדיינים לפניו. וכך נאמר:

"... ואצווה שופטיכם בעת ההיא... אחד אומר, ואצווה אתכם בעת ההיא. אמר רבי אליעזר אמר רב שמלאי: אזהרה לציבור שתהא אימת דיין עליהן ואזהרה לדיין שיסבול את הציבור. עד כמה אמר רבי חנן ואיתימא רבי שבתאי ... (כאשר) ישא האומן את היונק..." (סנהדרין ח עא).

שואל הרמב"ם: "איזה הוא צדק המשפט", ומשיב: "זה השווית שני בעלי דינן בכל דבר -- לא יהיה אחד מדבר כל צורכו, ואחד אומר לו קצר דבריך; לא יסביר פנים לאחד וידבר לו רכות, וירע פניו לאחד וידבר לו קשות" (סנהדרין, פרק כה א).

בהתייחס לפסוק "אלוהים לא תקלל" (שמות כב, ז) מובאת המחשה מפי חז"ל: "אמרו רבותינו, מעשה באחד שהיה לו דין ובא אצל הדיין וזיכה אותו ויצא אותו שנזדכה ואמר, פלוני השופט, אין כמותו בעולם. אחר ימים היה לו דין ובא אצלו וחייבו, יצא מלפניו ואמר, אין דיין שוטה הימנו. אמרו לו, תמול היה משובח והיום שוטה, לכן הזכיר לך הכתוב אלהים לא תקלל". (שמות רבה, משפטים, לא, ח).

על תפיסת השיפוט ככהונה היונקת את השראתה וסמכותה מן המקור האלוהי ו"על היחס לדיין ולשופט נדרש הפסוק "אַל־הִים לֹא תִקְלַל..." (שמות, כב, כז [ט]), וכדברי רש"י בעקבות חכמים נאמר כי זו "אזהרה לברכת השם [לשון נקייה לקללה כלפי שמיא – א' ר'], ואזהרה לקללת דיין" (רש"י, שמות, כב, כז [י]) (ראו פסק דינו של השופט אליקים רובינשטיין) [38].

מאפייני השיח התרבותי, באים, בין היתר, לידי ביטוי בדברי חז"ל: וכן "דברי חכמים בנחת נשמעים..." (קהלת, ט, יז).

וכן "חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, ואינו נכנס לתוך דברי חברו ואינו נבהל (ממהר) להשיב, שואל כענין ומשיב כהלכה, ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע, אומר 'לא שמעתי', ומודה על האמת." (משנה אבות, ה, ז).

להרחבה ראו מאמרו של נשיא בית המשפט המחוזי בנצרת, השופט דוד חשין. [39].

ב. משפט משווה

1. בדומה לישראל, מתמודדות מדינות שונות עם תופעות של ליקויים בתרבות הדיון המשפטי, תוך שימת דגש על תרבות דיון משפטי ראויה מצד עורכי דין, מצד ציבור המתדיינים ומצד הציבור המזדמן לבתי המשפט.

2. במדינות שונות, ביניהן: אוסטרליה, קנדה, אנגליה ומדינות ארה"ב, מוענקת לשופט היושב בדין סמכות לרסן, בזמן אמת, התנהגות והתנהלות לקויות באולם בית המשפט מצד עורכי דין, מתדיינים ובאי האולם, באמצעות הטלת סקנציות מיידיות ובעלות אופי ענישתי. סמכות זו מעוגנת בעיקר בחוק ביזיון בית המשפט (Contempt of the Court) [40] המיושם לעיתים קרובות באותן מדינות, וכן בהוראות מסוימות של סדרי דין.

3. בחלק מבתי המשפט במדינות ארה"ב הוענקו לפקיד בית המשפט (Bailiff) סמכויות שיטור ואכיפה המאפשרות לו להטיל סנקציות מיידיות לנוכח ליקויים בתרבות הדיון, להחרים רכוש (למשל טלפון סלולרי) ולהרחיק משתתפים בהליך אל מחוץ לאולם הדיונים. סמכויות אלה מאפשרות לשופט היושב בדין להתמקד בניהולו של ההליך המשפטי שלפניו. [41]

4. במדינות הנזכרות לעיל ובמדינות אירופה, קיימים כללי אתיקה נפרדים לעורכי דין ולשופטים, הדומים בליבתם לכללי האתיקה בישראל. לרוב, כללי אתיקה אלה, כבישראל, אינם כוללים כללי התנהגות והתנהלות בהליך המשפטי בכלל, ובאולם בית המשפט בפרט.

5. במספר גדול של מדינות ארה"ב, נפוצים קודים של כללי התנהגות והתנהלות לעורכי דין בדיון המשפטי בבתי משפט [42]. קודים אלה נערכים לרוב ביוזמת לשכות עורכי הדין, תוך הדגשת חובותיו של עורך הדין כ"קצין בית המשפט" כלפי מערכת השפיטה ושופטיה. כמו כן, נפוצים שם קודים לציבור, הנערכים לרוב ביוזמת מערכת המשפט. [43]

מטרתם של קודים אלה היא להדריך את עורכי הדין ואת ציבור באי בית המשפט ולהנחותם לתרבות דיון משפטי ראויה. קודים אלה שונים ממדינה למדינה בהיקף הכללים המצויים בהם ובמידת ירידתם לפרטי-פרטים של התנהגות ושל התנהלות ראויות בהליך המשפטי. חלק מן הקודים מכיל עשרות הוראות מפורטות של כללי התנהגות בהליך המשפטי המצופה מעורך הדין או מן הציבור המזדמן לבית המשפט, לרבות כללי טקס, כללי לבוש, הכנסת ציוד אלקטרוני ואחר לאולם ועשיית שימוש בו, כללי טיעון ואופן הפנייה לשופט, ועוד. קודים אלה מתפרסמים ברבים והם נגישים באתרים ממשלתיים, באתרי האינטרנט של בתי המשפט ובאתרי האינטרנט של לשכות עורכי הדין.

6. מעטות הן המדינות בארה"ב שהוצאו בהן כללי התנהגות והתנהלות לשופטים [44] (להבדיל מכללי אתיקה שיפוטית). במקרים שבהם נוסחו כאלה, היקף הכללים המופנים לשופטים קטן לאין שיעור ביחס להיקף הכללים המופנים לעורכי הדין ולציבור. יתר על כן, בכמה מדינות בארה"ב מעניקים לשופט את הסמכות לפרסם כללי תרבות דיון משלו, המופנים לעורכי הדין ולציבור, ככללים החלים בהליכים המתנהלים לפניו. [45]

פרק שישי: הסיבות לליקויים בתרבות הדיון

הוראותיהם של הדין ושל הכללים החלים על תרבות הדיון המשפטי, שהעיקרים שבהם הובאו לעיל, המגלמות התנהגות והתנהלות ראויות בהליכים משפטיים, לא תמיד הוטמעו, הופנמו ויושמו, במידה מספקת בהליכים ובדיונים בבתי המשפט. גורמים רבים הביאו לכך. נמנה בקליפת אגוז את העיקריים שבהם:

א. גורמים מחוץ למערכת השיפוט

1. **תרבות הדיון ותרבות השיח בישראל** רחוקות מלהניח את הדעת. כך הוא בין אדם לחברו, בין אדם לרשויות השלטון, בין רופאים למטופלים, בין מורים לתלמידים, בין הורים לילדיהם, בין כותלי בית המחוקקים, באמצעי התקשורת הכתובה והאלקטרונית, באתרי האינטרנט למיניהם, ועוד. תרבות השיח מאופיינת לעיתים בבוטות, בהתלהמות, בגסות רוח ובאלימות מילולית הפושה במחוזותינו, ולעיתים גם גולשת לאלימות פיסית חסרת רסן. למרבה הצער, חילחלה תרבות זו גם לבתי המשפט. היא פוגעת ביכולת לשמור על טוהר ההליך השיפוטי, על תקינותו ויעילותו, ובמעמד המערכת השיפוטית ושופטיה. היא פוגעת גם במעמדו וביוקרתו של מקצוע עריכת הדין.
2. **פערים חברתיים וכלכליים, בעיות של ביטחון פנים וביטחון חוץ, מתח** בין הרוב היהודי לבין המיעוט הערבי, **קיטובים** חברתיים, מגזריים, מגדריים, עדתיים, דתיים, אידיאולוגיים, הגורמים לפילוג ולהסתה – כל אלה יוצרים מתח, עצבנות ואי שקט בחברה, והם משליכים גם על ההתנהגות וההתנהלות בין כותלי בית המשפט.
3. **כרסום באמון הפרט ברשויות השלטון** שהמערכת השיפוטית היא אחת מהן תוך זלזול מדעת, או שלא מדעת, בחשיבותה של מערכת השפיטה בישראל.
4. **חינוך חסר ובלתי מספיק** לאזרחות טובה, ליחס סבלני וסובלני כלפי הזולת ולהבנת מהותה וחשיבותה של תרבות כתיבה, דיבור, דיון ושיח.

ב. גורמים בתוך מערכת השיפוט

1. גורם משמעותי לתופעת הליקויים בתרבות הדיון המשפטי הוא המחסור בכוח שיפוטי ביחס לכמות התיקים המטופלים בזמן נתון על ידי השופטים (כך, לדוגמה, היחס בשנת 2010 בין מספר השופטים (626) לבין מספר התיקים החדשים שנפתחו (706,971), נוסף ל- 474,932 תיקים שנפתחו בשנים קודמות ושהטיפול בהם (נכון ליום 1.1.2010) טרם הסתיים [46]. יחס זה גורם לעומס בלתי נסבל על השופטים. כמות התיקים, ביחס למספר השופטים, המוטלת על שופט בישראל, עולה באופן ניכר על זו המוטלת על שופט במדינות אחרות.

כפועל יוצא מכך, נוצרת לעיתים באולם המשפטים אווירה של "סיר לחץ" הפוגעת באפשרות ליתן לכל מתדיין את יומו בבית המשפט, לנהל את הדיון המשפטי על מי מנוחות ובאווירה נינוחה ומכובדת. עומס זה גורם גם להתמשכות הליכים ולפגיגורים במתן פסקי דין. נושא זה היווה קרוב למחצית ממספר התלונות שהוגשו ושנמצאו מוצדקות על ידי נציב תלונות הציבור על שופטים, במהלך שנת 2010 [47]. אין צורך להכביר מילים על השפעתן השלילית של תופעות אלה על ציבור המתדיינים ועל הציבור בכלל, הרואים בכך סחבת ועינוי דין. עינוי דין הוא עיוות דין, ובמקבילתה של אמרה זו בלעז: *Justice delayed is justice denied*. על כך עמדו חז"ל באומרים: "**חזב בא לעולם על עינוי הדין...**" (מסכת אבות, ה, ח).

כל אלה ועוד, משפיעים ישירות על תרבות הדיון בבתי המשפט, שאינה עונה על תרבות דיון ראויה, המחויבת בהליך המשפטי.

2. הנגישות לבתי המשפט הנתונה לכול, היא עקרון יסודי בשיטתנו המשפטית. אלא שמפאת נגישות זו, נפתחים לא אחת בבתי המשפט הליכי סרק המוסיפים לעומס המוטל עליהם.

3. תנאי סביבת עבודה קשים ובלתי נוחים בחלק מבתי המשפט במדינה. בכולם קיים מחסור בפקידי עזר לשופטים. בחלקם קיים מחסור בעובדי מינהלה. כן קיימים ליקויים בתשתיות הפיסיות של חלק מבנייני בית המשפט, כגון אי התאמת הבניין לשמש כבית משפט, מתקנים ישנים ובלתי משופצים, מחסור באולמות, אולמות קטנים וצפופים לעיפה, תנאי מיזוג/חימום לקויים, ועוד. כל אלה מוסיפים לקושי בהתנהלות ובהתנהגות מכובדות באולם שאינו מתאים לשמש כאולם משפטים, או אף בלשכה, בהיעדר אולם.

4. ליקויים המתגלים לעיתים בהתנהגותו ובהתנהלותו של שופט, בשני מישורים: **האחד, היעדר מזג שיפוטי** של השופט, דבר החיוני לניהול משפט הוגן ויעיל. **השני הוא, היעדר התערבות מספקת מצד בית המשפט** לריסון ליקויים בתרבות הדיון של חלק מעורכי הדין המופיעים לפניו.
5. **אי עשיית שימוש, במידה מספקת, בסמכויות דיוניות ובסמכויות טבועות של בית המשפט לשם שמירה על תקינות ההליך המשפטי.**

ג. עורכי דין

1. **ריבוי עורכי הדין.** נכון למועד דו"ח זה, מונה ציבור עורכי הדין כ-48,000 (ארבעים ושמונה אלף)! חברים הפעילים כעורכי דין. גם אם חלק קטן מהם מופיע בבתי המשפט, עדיין מדובר באלפי עורכי דין. הדבר נובע, על פי הנטען, מגידול במספר בתי הספר למשפטים בישראל אשר בחלק מהם, על פי הטענה, רמת הלימוד נמוכה, בין היתר, מפאת הנמכת רף הקבלה והיעדר סינון מספיק של מועמדים ללימודי משפטים. מטבע הדברים, עורכי דין אלה מגיעים ממערכות שונות של חינוך וממסגרות שונות של לימודי המשפטים. חלקם אינו נושא עימו מבית, מבית הספר או ממוסדות להשכלה גבוהה, מטען של תרבות כתיבה, שיח ודיון בכלל, ושל תרבות דיון משפטי – בפרט.
2. **המוסדות האקדמיים מסמיכים משפטנים ואינם מכשירים אותם למקצוע עריכת הדין.** האתיקה המקצועית ותרבות הדיון בבתי המשפט תופסות מקום שולי בתוכנית הלימודים של חלק מאותם מוסדות.
3. **הכשרה בלתי מספקת של עורך הדין לקראת ייצוג מתדיינים בבתי המשפט.** עם קבלת התואר האקדמי בלימודי המשפטים, מסורה הכשרתם של הבוגרים לעסוק במקצוע עריכת הדין ללשכת עורכי הדין. הכשרתם נעשית בהתמחות בת שנה, האמורה להכשירם, בין השאר, לייצג מתדיינים בבתי המשפט לערכאותיהם. חלק מן המתמחים מסיים את התמחותו בלא לראות במהלכה את תוכו של אולם בית משפט. חלק מהם מתמחה אצל עורכי דין שלא תמיד מופיעים בבתי המשפט בעצמם, ולא תמיד כשירים להנחות מתמחים להופעה בבית משפט ולשמירה על כללי תרבות הדיון המשפטי.

עם סיום ההתמחות והעמידה בבחינות בעל פה ובכתב, הכוללות בחינה שולית בכללי האתיקה המקצועית ותרבות דיון בבתי המשפט, מקבל המתמחה רישיון לעסוק בעריכת דין. הרישיון מאפשר לבעליו לפתוח משרד עורכי דין עצמאי ללא ניסיון של ממש, בלי להיות מצויד בכלים הדרושים להופעה בבתי משפט ולשמירה על תרבות דיון משפטי ראויה.

4. התנהגות בלתי הולמת של חלק מעורכי הדין כלפי בית המשפט במהלך הדיון המשפטי.

5. נקיטת צעדים בלתי הולמים ובלתי ראויים במהלך ההליך המשפטי, הגורמים להתמשכות דיונים (כגון הגשת בקשות סרק, העלאת טענות בלתי רלוונטיות, חקירות ממושכות ובלתי ממוקדות של עדים, וכיו"ב).

מכאן נעבור להמחשת הליקויים בתרבות הדיון, הנובעים מהסיבות המנויות בסעיפי המשנה הנזכרים לעיל.

פרק שביעי: ליקויים בתרבות הדיון

אכן, אילו הופנמו, הוטמעו ויושמו על ידי כל הנוטלים חלק בהליך המשפטי, כל ההוראות, הכללים, וההנחיות שעיקריהם הובאו לעיל, דינו! אלא שהמציאות טופחת לעיתים על פנינו ומתגלות תופעות של ליקויים ופגמים בתרבות הדיון המשפטי של חלק מהמשתתפים בו. תופעות אלה הפכו שכיחות יותר בשנים האחרונות, שבהן חלה הידרדרות של ממש בהתנהגות ובהתנהלות בין כותלי בתי המשפט.

לא ניתן להביא במסגרת זו דוגמאות פרטניות של ליקויים ופגמים העולים מתוך החומר שלפנינו, באשר המגוון של המקרים הפרטניים רב ביותר. אשר על כן, מוצאים אנו לנכון להציג להלן סוגים של ליקויים בהתנהגות ובהתנהלות של עורכי דין ושופטים בהליך המשפטי.

א. ליקויים בהתנהגות ובהתנהלות – עורכי דין

לפני הוועדה הוצג מצג עגום של התנהגות והתנהלות של חלק מעורכי הדין בהליך המשפטי, הן ביחסים שביניהם לבין חבריהם מנגד והן ביחסים שביניהם לבין השופטים היושבים בדין. עיקרי הליקויים העולים מן החומר הם אלה:

א.1. ליקויים בהתנהגות

אי הקפדה על כללי טקס מקובלים באולם בית המשפט המאפשרים דיון נינוח, הוגן ויעיל, והתורם לעשיית משפט;

הופעה לדיון בלבוש מרושל ובניגוד לתקנות;

אי כיבוד הנוהג להיכנס לאולם ולצאת ממנו תוך קידה לכיוון השופט;

אי כיבוד הנוהג לקום בעת טיעון וכאשר השופט פונה אל עורך הדין;

פנייה אל השופט ב"גוף שני";

שימוש במכשירים אלקטרוניים במהלך הדיון ללא רשות בית המשפט;

התנסחות בכתבי טענות ובטיעונים בעל פה, בשפה עילגת, מבולבלת, בלתי ממוקדת, בוטה או מתלהמת. התבטאויות כאלה מופנות כלפי עורכי הדין מנגד, כלפי מתדיינים, כלפי עדים, ועוד, ומוצאות ביטוי גם בקריאות ביניים; בהתפרצות לדברי חבר תוך כדי הפרעה לטיעונו או לחקירת עדים על ידיו, בהקמת רעש באולם; בהעלאת התנגדויות סרק רבות; בפנייה לשופט בחוצפה, בהיעדר דרך ארץ ואף בזלזול; בהתפרצות לדבריו של שופט; בהתקרבות לדוכן השופט ללא הזמנה מטעמו; במתן ביטוי במלל ובשפת גוף להפגנת אי שביעות רצון של עורך הדין מהחלטה שיפוטית שאינה לרוחו;

שיח "קולגיאלי" לקוי באולם בית המשפט בין עורכי הדין המייצגים את המתדיינים בהליך המשפטי;

ניהול חקירה נגדית תוקפנית, בוטה ומעליבה, של עדים ואף של עדים מומחים, המתמנים על ידי בית המשפט, המותקפים לעיתים שלא לגופו של עניין;

יצירת אווירה של "מחטפים" להקדמת תור לדיון או לקבלת החלטה או לפסק הדין בהיעדר הופעה של הצד שכנגד, שסיבתה טרם התבררה;

מסירה לבית המשפט של מידע לקוי וחלקי, או אי הצגת מלוא המידע שעורך הדין נדרש להציג לבית המשפט;

הפרעה לחקירת עד על ידי עורך הדין מנגד באמצעות התנגדויות סרק, או **הזדקת עדים** מטעם עורך הדין במהלך עדותם ומתן רמזים לעדים, מטעם לקוחותיו של עורך הדין, לעניין עדותם.

2.א. ליקויים בהתנהלות

הכנה לקויה וחסרה של התיק לדיון;

אי הופעה כלל, או הופעה באיחור, לדיונים שנקבעו, ללא מתן הודעה לבית המשפט וללא סיבה מוצדקת;

נטילת מספר רב של תיקים להופעה בו-זמנית לפני שופטים אחדים, דבר המוביל לעיתים להערות מצד שופטים כלפי עורכי הדין, בנוכחות באי האולם, וליצירת אווירה מתוחה וטעוניה;

אי עמידה במועדים שנקבעו בדיון או בהחלטת בית משפט להגשת בקשות, סיכומי טענות, ועוד, לעיתים ללא הגשת בקשה למתן ארכה מבית המשפט וללא קבלת רשות לכך;

הימנעות מהחובה ליידע את הצד שכנגד ואת העדים שהוזמנו לדיון על דבר ביטול ישיבה או דחייתה;

אי מסירת מידע ומסמכים, המוגשים לבית המשפט על ידי עורך דין, לעורך הדין מנגד;

הגשת בקשות בכתב ללא תיאום, הנובעת, לעיתים, מחוסר תקשורת ראויה בין עורכי הדין ולעיתים מרצון ליצור עיכובים בהליך תוך בזבז זמן ומשאבים;

הגשת בקשות לדחיית דיונים, לרבות בקשות מוסכמות בין הצדדים, ללא סיבה טובה, ולעיתים תוך שעורך הדין משחרר את חברו מנגד מחובת הופעה, ללא היתר מבית המשפט;

הגשת בקשות סרק שמטרתן "להתיש" את בית המשפט ואת הצד שכנגד ולעכב את בירורו של ההליך המשפטי;

שימוש מוגבר ופסול בהליך של "עיון חוזר בהחלטה", שאין לו עיגון בחוק;

זימון לדיון של עדים שעדותם מיותרת ובלתי רלוונטית לנושא התיק;

אי מתן הודעה לעדים, לבעלי דין או לבאי כוחם על דבר דיון שבוטל;

אי ציות להחלטות בית המשפט (כגון תשלום הוצאות לבעל דין מנגד, למומחים ולעדים), ובעיקר להחלטות שנועדו לייעל הליכים.

כל אלה ועוד, הם מקלות בגלגליה של עשיית משפט צדק ופוגעים לא רק במעמדו של עורך הדין, אלא גם במעמד מקצוע עריכת הדין בעיני בית המשפט ובעיני הציבור, ואף מזיקות, בסופו של דבר, לענייניו של לקוחו.

ב. ליקויים בהתנהגות ובהתנהלות – שופטים

מבוא

מן החומר שלפנינו עולה שליקויים בהתנהלות ובהתנהגות חלק מהשופטים, מתבטאים בהתנהלותו ובהתנהגותו האישית של השופט ובאי נקיטת אמצעים, במידה מספקת, כדי למנוע ולבלום התנהגות בלתי ראויה מצד עורכי הדין והמשתתפים האחרים בדיון המשפטי.

כאן מן הראוי לחזור ולהתייחס לעומס המוטל על בית המשפט, המשפיע לרעה על עבודתו. עומס זה מקרין על הדיון באולם ותורם לאווירה שבה לא נשמר המזג השיפוטי ומתגלים, לעיתים, קוצר רוח וחוסר סבלנות. כתוצאה מכך, נשללת לעיתים מן הצדדים או מבאי כוחם האפשרות להעלות את טיעוניהם באופן הולם ומסודר ונמנע מהם יומם בבית המשפט.

עם זאת, אין לתלות את האשם בשל הליקויים המתגלים בהתנהגות של חלק מהשופטים ובהתנהלותם אך ורק בעומס המוטל עליהם. ניתן לאתר מהחומר שלפני הוועדה את הליקויים הנובעים מגורמים אחרים, שאין להשלים איתם והטעונים תיקון. ליקויים אלה יובאו בתמצית כדלקמן:

ב.1 ליקויים בהתנהגות

אי הקפדה על התחלת דיון בתיק בשעה שנקבעה או כניסה באיחור לאולם הדיונים;

יחס בלתי שוויוני מצד בית המשפט כלפי עורכי הדין המופיעים לפניו;

אי הקפדה מספקת על ניטרליות ועל אובייקטיביות;

הבעת עמדה נחרצת במהלכו של הדיון המשפטי אודות תוצאות צפויות של הדיון;

פגיעה בכבוד הזולת על ידי אמירות בטון או בתוכן פוגע כלפי עורכי הדין המופיעים באולם הדיונים, כלפי מתדיינים, כלפי עדים או כלפי מי מהמשתתפים האחרים בהליך המשפטי;

הטחת ביקורת פוגעת כלפי עורכי הדין באולם הדיונים ובנוכחות הלקוח וקהל מזדמן, שיש בה כדי להלבין פניו ברבים. לעיתים, ביקורת בדרך זו אף עלולה לפגוע במוניטין של עורך הדין ובפרנסתו;

התערבות יתר במהלך עדויות עדים או בשלב העלאת טיעונים;

הפעלת לחץ בלתי ראוי על מתדיינים ועל באי כוחם לקבל הצעת פשרה שמעלה בית המשפט;

באופן כללי – אי גילוי מזג שיפוטי ראוי בהליך המשפטי. אי התערבות מספקת בהפרת כללי תרבות דיון משפטי מצד עורכי דין ומצד נוכחים אחרים באולם ואי עשיית שימוש מספיק בכלים העומדים לרשות בית המשפט כדי להשליט סדר ואווירה ראויה ומכובדת בעת בירור הליך המשפטי.

2.ב. ליקויים בהתנהלות

קביעת מספר רב מדי של תיקים לדיונים ביום נתון (קביעה כזו נעשית ברוב המקרים מחמת אילוצי המערכת ומחמת העומס הרב המוטל על בתי המשפט);

אי הכנה מספקת של התיק קודם לדיון (דבר הנובע לעיתים מריבוי התיקים הקבועים לדיון ביום נתון);

זימון מתדיינים ועורכי דין רבים לאותו מועד דיון ולאותה שעה, תוך יצירת צפיפות יתר הגורמת לאווירה של לחץ באולם בדיונים;

אי שמיעת כל העדים שזמנו ושהופיעו לשיבה ביום נתון, וזימונם מחדש פעם נוספת ואף יותר מפעם אחת;

אי כיבוד זמנם של עורכי דין, של פרקליטים, של מתדיינים ועדים, הגורם להמתנה ממושכת לתורם להישמע;

רישום פרוטוקול שאינו משקף במידה מספקת את המתרחש בדיון;

ניהול לקוי של יומנו של השופט המתבטא בקביעת מועדים רחוקים זה מזה לשמיעת משפט שהדיון בו החל;

אי עמידה במועדים ואי הקפדה שעורכי הדין יעמדו במועדים הנקבעים על פי דין או החלטה שיפוטית לעניין הגשת מסמכים, בקשות, סיכומי טענות, ועוד;

עיכוב יתר במתן החלטות ופסקי דין.

דוגמאות למתואר לעיל ניתן למצוא בפסיקת בתי המשפט בנושא פסלות שופט, בפסיקה בכלל ובדו"ח השנתי של נציבות תלונות הציבור על שופטים, המופקדת על הנושא כגוף מבקר ומתקן, הקובע עובדות, המסיק מסקנות והממליץ המלצות והעוקב אחר תיקון הליקויים שעליהם הוא מצביע. וקצרה היריעה מלהרחיב כאן.

פרק שמיני: הציבור הפונה לערכאות ללא ייצוג וציבור המזדמנים לאולמות המשפט

1. בדו"ח זה יש לתת את הדעת גם על תרבות הדיון של באי בית המשפט (לבד מעורכי הדין). אף שלכאורה אין הדבר נובע במפורש מכתב המינוי, נראה לוועדה שיש להתנהגות הציבור באולם בית המשפט השלכה ישירה על התנהלות תקינה ומכובדת של ההליך המשפטי.
2. במדינתנו, כבמדינות אחרות, חל העיקרון בדבר פומביות הדיון, המאפשר, ככלל, נוכחות של אנשים שונים באולם הדיונים. בין אלה נכללים: מתדיינים; עדים; קרובי משפחה; חברים; אנשי תקשורת וקהל מזדמן. גם על אלה חלות חובות של התנהגות ראויה באולם המשפט ובבית המשפט, בין בנוטלם חלק בהליך המשפטי (כשהם מיוצגים וכשאינם מיוצגים) ובין בהימצאם בזמן דיון באולם בית המשפט.
3. בדין הכללי, האזרחי והפלילי, מוצאים אנו הוראות מעטות לגבי התנהגות של כלל באי בית המשפט, וביניהן: החובה לנהוג בתום לב ובדרך מקובלת, המוטלת על הצדדים להתדיינות [48]; האיסור על זילות בית המשפט [49]; האיסור על נשיאת נשק ואמצעים פוגעניים בבית המשפט [50]; החובה להימנע מביטויים מבישים בכתבי טענות, החלה על מתדיינים שאינם מיוצגים ועל עורכי דין ומרשיהם [51]; הסמכות להרחיק נאשם מאולם בית המשפט [52]; האפשרות להרחיק מן האולם, מלשכת השופט או ממקום סמוך לדיון, כל אדם בשל הפרעה, התנהגות אלימה או נקיטת איומים [53] (סמכות אחרונה זו אינה חלה על עורכי דין המצויים באולם מתוקף תפקידם כמייצגי המתדיינים [54]).
4. למרות האמור, אין כיום בנמצא מקור מידע זמין ונגיש לציבור המספק רשימה של כללים כתובים באשר לאופן התנהגותם של באי בית המשפט באולם בית המשפט. רשימת ההוראות הנזכרות לעיל היא כללית, לאקונית ואין בה די לשם הבטחת התנהגות ראויה באולם בית המשפט.
5. נראה מתוך החומר שלפנינו שאין קיימת ואין מוטמעת בקרב הציבור מודעות לנורמות של התנהגות ראויות בבית המשפט. מצב דברים זה מביא עימו התנהגות בלתי ראויה, הנובעת לעיתים מחוסר ידיעה ומחוסר הבנה של הציבור כלפי מעמדה ותכליתה של מערכת המשפט ושופטיה, וכלפי אורח ההתנהגות הראוי בבית המשפט. את אלה יש, וניתן, לתקן (ראו פרק תשיעי להלן).

פרק תשיעי: המלצות

א. מבוא

1. כל מערכת המופעלת על ידי בני אדם, לוקה בחוסר שלמות. אחת המטלות של מערכת כזו היא לאתר את הליקויים, לעמוד על סיבותיהם ולנקוט צעדים למזערם, עד כדי מיגורם ככל הניתן. מבחינה זו, המערכת המשפטית על כל זרועותיה כמוה ככל מערכת אנושית אחרת. אלא, שמובחנת היא ממנה ברף הגבוה המוצב לשופטים ולעורכי דין, **כל אחד בהתאם למעמדו ולתפקידו בהליך המשפטי.**

2. תכליתן של ההמלצות בדו"ח זה היא להביא לקידום תרבות הדיון בהליך המשפטי שבה חלה הידרדרות המסכנת את טוהר ההליך ואת תקינותו.

3. (1) הוועדה סבורה שיש בהמלצותיה, המפורטות בפרק זה להלן, כדי להביא לשיפור השירות הניתן על ידי בתי המשפט לציבור ולהעמיד את מערכת המשפט – על הנוטלים בה חלק, בראשם השופטים ועורכי הדין – במקום הראוי להם בחברה ובמדינה, כדוגמה וכמופת לתרבות דיון, לשיח ולכתיבה המכבדים את בעליהם ואת הזולת.

(2) על תרבות הדיון המשפטי למצוא ביטוי בכתבי הטענות, בבקשות למיניהן, בכל מסמך המנוסח על ידי עורך הדין ובכל החלטה ופסק דין של שופט. עליה למצוא ביטוי גם בכל התבטאויות בכתב ובעל פה באולם הדיונים מצד כל המעורבים בהליך המשפטי.

(3) עורך הדין נהנה מחסינות מפני הוצאתו מן האולם (חוק בתי המשפט, סעיף 72(ג)), ומפני תביעת לשון הרע [55]. אלא שאין בכך כדי להוות הכשר לשבירת המסגרת הנורמטיבית של תרבות דיון הנדרשת מעורך הדין בהליך המשפטי. כך גם לגבי הזכות לחופש הביטוי, המהווה זכות יסוד חוקתית. זכות זו אינה מהווה הכשר להתבטאויות בלתי מרוסנות, משתלחות, פוגעות, מעליבות, או תוקפניות. התבטאויות כאלה אינן מוגנות על ידי הזכות לחופש הביטוי, אם הן פוגעות בכבוד האדם שהיא זכות חוקתית המעוגנת בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. נפגעים גם הזכות למשפט הוגן, המוכרת בשיטתנו המשפטית כזכות יסוד, וכבוד מקצוע עריכת הדין שעל שמירתו מופקד עורך הדין על פי חוק (סעיף 53 לחוק הלשכה).

(4) תרבות לקויה של דיון משפטי עלולה להסיט את הדיון מן העיקר, להכביד על עשיית משפט ולהחליש את מעמדו של בית המשפט ואת הלגיטימיות הציבורית של החלטותיו.

4. (1) בטרם נפרט את עיקרי ההמלצות, מוצאים אנו חובה להפנות את תשומת לבם של כל הגורמים הנוגעים בדבר למחסור החמור בשופטים במדינת ישראל. העומס הרובץ על בתי המשפט הוא הגורם המכריע לתופעה של אי שמירה על מזג שיפוטי מצד שופטים ואי קיום כללי התנהגות דיונית תרבותית מצד עורכי דין. העומס האמור תורם גם להתמשכות הליכים ולעיכוב במתן פסקי דין. אלה מהווים כיום כ- 50% מהתלונות המוגשות לנציבות תלונות הציבור על שופטים, שכמחצית מהן נמצאות מוצדקות.

(2) מאיסוף חומר מחקרי השוואתי ראשוני, ממקורות שונים, על ידי "מחלקת מחקר ומידע של בית המשפט העליון" בשנת 2011, שמופיע במסמך שכותרתו: **"השוואת ישראל למדינות אחרות בעולם"**, עולה כי בישראל קיים מחסור חמור בשופטים בהשוואה למדינות אחרות, ביחס לגודל האוכלוסייה, מספר עורכי הדין ומספר התיקים הנפתחים מדי שנה. על פי המסמך, **ישראל "שוברת שיא עולמי" במספר עורכי הדין יחסית לאוכלוסייה** (538 עורכי דין למאה אלף תושבים בשנת 2008, בעוד שהממוצע בעולם באותה שנה עמד על 138 עורכי דין למאה אלף תושבים). לעומת זאת, **מספר השופטים בישראל (8 שופטים על כל מאה אלף תושבים, נכון לשנת 2008) קטן באופן ניכר ביחס למספר הממוצע של שופטים במדינות אחרות (כ-19 שופטים על כל מאה אלף תושבים) [56]**. המקורות שמהם נאסף החומר האמור הם: 47 מדינות אירופיות, חמש מדינות במזרח תיכון ו-52 מדינות בארה"ב. יש להעיר כי נתוני המחקר הראשוני טרם נבדקו סופית וטרם אושרו על ידי הנהלת בתי המשפט בישראל.

5. חלק מן ההמלצות המובאות בהמשך בוצע – ומתבצע – בפעילות יומיומית נמרצת של נשיאת בית המשפט העליון השופטת דורית ביניש, מנהל בתי המשפט השופט משה גל, שר המשפטים מר יעקב נאמן ובעזרת נשיאי בתי המשפט, ציבור השופטים וגורמים חיצוניים. הפעילות האמורה נועדה לייעל את בתי המשפט ולשפר את השירות לציבור הניתן על ידיהם. במסגרת זו, מיושמות בבתי המשפט שיטות ותפיסות חדשות על מנת להתאים את התנהלותם לשינויי העיתים. פרטים ונתונים סטטיסטיים מצויים באתר האינטרנט של משרד המשפטים ובאתר הרשות השופטת ולא כאן המקום לפרטם. לשכת עורכי הדין מצידה שוקדת על רמת המקצוע ועל הנורמות האתיות של עורכי הדין בכלל, ועל תפקודם ככאלה במסגרת ההליך המשפטי.

ככל שההמלצות הנכללות בדו"ח זה לא יושמו, או יושמו באופן חלקי, יש ליישמן או להשלימן או להתאימן, לפי העניין.

ב. המלצות לביצוע מידי

הוועדה ממליצה לכל הגורמים הרלוונטיים (משרד המשפטים, הנהלת בתי המשפט, משרד האוצר, וכל גורם אחר) לקדם באופן מידי הוספה משמעותית של כוח שיפוטי לבתי המשפט ולהקצות את המשאבים הכספיים והאחרים הדרושים למטרה זו.

1. קודים של כללי התנהגות בהליך המשפטי

1. לשם קידום תרבות הדיון באופן מידי, ממליצה הוועדה להוציא ולפרסם, בדרכים הקבועות להלן, שלושה קודים קצרים, תמציתיים ותכליתיים, המכילים את עיקר כללי ההתנהגות בהליך המשפטי: **האחד, לעורכי דין**; השני, **לציבור הנוטל חלק בהליך המשפטי**; השלישי, **לשופטים**. נוסח מומלץ של הכללים שבקודים מובא בתתי הפרקים להלן (עורכי דין – פרק ב.2; הציבור הנוטל חלק בהליך המשפטי – פרק ב.3 ו-שופטים – פרק ב.4).

2. מומלץ שהקוד לעורכי הדין ייחתם בידי ראש הלשכה; הקוד לציבור ייחתם בידי מנהל בתי המשפט והקוד לשופטים ייחתם בידי נשיאת בית המשפט העליון ויפורסם כהנחיות נשיאה.

שלושת הקודים יפורסמו באתר האינטרנט של מערכת בתי המשפט ובאתר האינטרנט של לשכת עורכי הדין.

הקודים לעורכי הדין ולציבור הנוטל חלק בהליך המשפטי יוצגו במקום בולט בכניסה לאולמות הדיונים בבתי המשפט לערכאותיהם. כן יצורפו קודים אלה להזמנות שתשלחנה על ידי בית המשפט לעורכי הדין, לגופי התביעה השונים, לסנגוריה הציבורית, למתדיינים, לעדים ולבעלי תפקיד למיניהם.

הקוד לשופטים יישלח לכל שופטי ישראל.

3. אין בקודים כדי להקיף את כל כללי ההתנהגות בהליך המשפטי ולמצותם, ואין בהם כדי לפגוע במחויבותם של עורכי הדין והשופטים לאתיקה, לנורמות ולערכים של תרבות כתיבה, שיח ודיון משפטי, כתובים וכאלה שאינם כתובים.

2.2 עורכי דין

1. על מנת שהליקויים **בהתנהגות** בדיון המשפטי, המנויים בפרק השביעי, יבואו על תיקונם, על עורכי הדין להקפיד על קיום כללי **התנהגות** המפורטים בקוד. לשם כך:

1. יש להופיע בבית המשפט בצורה מסודרת ומכובדת ולהקפיד על לבוש כפי שנקבע בכללי לשכת עורכי הדין (מדי משפט), התשס"ו-2005;

2. יש להתייזב לכל דיון הקבוע בבית המשפט בזמן, ובשעה שנקבעה, ללא איחור;

3. יש להימנע מהגשת בקשות לדחיית מועדי דיון ללא סיבה מספקת, גם אם הבקשות מוסכמות על שני הצדדים;

4. יש להיכנס לאולם הדיונים ולצאת ממנו בשקט ובלא להפריע לדיון המתקיים בו;

5. יש להימנע מלעשות שימוש כלשהו באולם הדיונים במכשירים אלקטרוניים – ובהם: טלפונים ניידים, מצלמות, מסרקות, מחשבים ניידים – אלא ברשות בית המשפט;

6. עם הכניסה לאולם הדיונים וביציאה ממנו יש לקוד קידה לעבר בית המשפט;

7. יש לקום ולעמוד בהיכנס השופט לאולם הדיונים ובצאתו ממנו. כך יש לנהוג גם בפנותך אל השופט ובפנות השופט אליך. יש לפנות אל השופט ב"גוף שלישי";
8. אין להתקרב לדוכן השופט, אלא אם כן הוזמנת לעשות כן;
9. עליך לכוון דבריך לבית המשפט ולא לבא כוח הצד שכנגד, להקפיד על השמעת דבריך והעלאת טענותיך בנחת ובדרך ארץ ולהשיב לשאלות בית המשפט ככל שתהיינה, בצורה מכובדת ומנומסת;
10. עליך להימנע מהתפרצות לדברי השופט היושב בדין ומעימות מילולי, ומוכחנות והתנצחות עימו;
11. יש לקבל ולכבד כל החלטה וכל פסק דין של בית המשפט גם אם אינם לרווחך. הדרך לתקוף החלטה ופסק דין קבועה בחוק;
12. עליך להתבטא בכתבי טענות ובטיעונים בעל פה בשפה מכובדת ונקייה, המכבדת את מעמדו ואת תפקידו של בית המשפט ושל מקצוע עריכת הדין;
13. אין להעיר הערות בקול או לקרוא קריאות ביניים;
14. כאשר חברך מנגד קם לומר את דברו, עליך לשבת ולא להתפרץ לדבריו;
15. עליך להימנע מחקירה נגדית שאינה לעניין הנדון, שאינה הוגנת ושיש בה משום עלבון, הפחדה, הטעיה או ביוש של העד;
- על עורך הדין לשמש דוגמה ללקוחו ולציבור בהתנהגותו ובהתנהלותו בדין המשפטי. עליו להתנהג בהתאם למצופה ממנו כ"קצין בית משפט". בכך יש כדי לשרת את לקוחו ולסייע לבית המשפט לעשות משפט צדק.
- הקוד המלא מצורף לדו"ח **כנספח ג'**.
2. לבד ממחויבותם של עורכי הדין לכללי ההתנהגות בהליך המשפטי, **ראוי שיקפידו גם על כללי התנהלות בהליך המשפטי**, שעיקריהם כדלקמן:
1. לקיים מגעים קודם להתדיינות בבית המשפט, לבירור אפשרות להגיע להסדר מחוץ לכותלי בית המשפט;

2. לקיים קשר בינם לבין עצמם, לליבון השאלות השנויות במחלוקת ולמיצוי צעדים של סדרי דין בנושאים אלה;
3. לקיים סדרי דין מקדמיים המפורטים בתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984 (כגון גילוי מסמכים, שאלונים, פרטים נוספים), לפני שתוגשה לבית המשפט בקשות באותם נושאים;
4. להקפיד על הגשתם של כתבי טענות, סיכומים, ועוד, במועדים שנקבעו בדין או בהחלטת בית המשפט. הגשת מסמכים כאמור לאחר המועד תיעשה אך ורק באישור בית המשפט, על פי בקשה שתוגש לפני המועד הקבוע, ביחד עם תגובת עורך הדין מנגד, ככל שניתן להשיגה;
5. ליידע בזמן אמת את הצד שמנגד, ועדים שהוזמנו לדיון, על דבר ביטול ישיבה או דחייתה;
6. למסור לצד שמנגד עותקים מבקשות וממסמכים שונים המוגשים על ידיו לבית המשפט, עם הגשתם (למעט בהליכים המתנהלים במעמד צד אחד);
7. לשקוד על לימוד והכנה יסודיים של התיק טרם הדיון בו;
8. להציג לפני בית המשפט מידע מלא, מדויק ורלוונטי להליך המשפטי ולהימנע מהטעיית בית המשפט;
9. להימנע מנקיטת הליכי סרק, מהעלאת טענות בלתי רלוונטיות וטענות עובדתיות בידיעה שאינן נכונות;
10. להימנע מהגשת בקשות לדחיית דיונים, בין בהסכמה ובין בלעדיה, ללא סיבה טובה;
11. להימנע מנטילת מספר רב של תיקים להופעה בו-זמנית לפני שופטים אחדים;
12. להימנע משחרור עורך דין או בעל דין מחובת הופעה, אלא בהיתר מבית המשפט;
13. להימנע מזימון עדים שעדותם מיותרת ואינה רלוונטית לתיק;

14. להימנע מהתנגדויות סרק ומהדרכת עדים, שזומנו לבקשת עורך הדין, במהלך עדותם;

15. להימנע ממחטף של החלטה או פסק דין בהיעדר הופעה של הצד שכנגד, שסיבתה טרם בוררה.

ב.3 קוד - כללי התנהגות הציבור באולם הדיונים

לשם הבטחת התנהגות ראויה באולם בית המשפט, על הציבור להקפיד על קיום כללי התנהגות המפורטים בקוד, המובאים כלשונם כדלקמן:

אדון/גברת נכבד/ה,

ההוראות שבמסמך זה באות לשמור על מעמדו ועל תפקידו של השופט בדיון המשפטי ועל תקינות הדיונים בו ויעילותם. השמירה על ההוראות היא לטובתך, לטובת המתדיינים ולטובת הציבור בכללותו.

1. יש לבוא לבית המשפט בלבוש הולם ומסודר;
2. יש לשמור על שקט במסדרונות בית המשפט ולהיכנס לאולם הדיונים ולצאת ממנו בשקט ובאופן שלא יפריע למהלך הדיון;
3. יש לקום עם כניסת השופט לאולם ועם יציאתו ממנו;
4. אין להשתמש באולם הדיונים במכשירים אלקטרוניים למיניהם (כגון: טלפונים ניידים, מכשירי צילום, מכשירי הקלטה, מחשבים ניידים, וכיו"ב);
5. אין להכניס דברי מאכל ומשקה לאולם הדיונים, לבד ממים;
6. אין לנהל שיחות בין הנוכחים באולם במהלך דיון;
7. אין לפנות אל השופט אלא אם כן ניתנה על ידיו רשות לעשות כן, ומשניתנה רשות שכזו – יש לפנות אל השופט בגוף שלישי (כבודו/ה או אדוני/גבירתי) ולדבר בנחת ובדרך ארץ;
8. בדברך אל השופט, עליך לקום;
9. אין להתקרב לדוכן השופט ללא הזמנתו;
10. באופן כללי, יש להתנהג במסדרונות בית המשפט ובאולמות הדיונים בדרך המכבדת את בעליה, את הנוכחים האחרים באולם בית המשפט, ובמיוחד את השופט היושב בדיון;

אי שמירה על הוראות אלה עלול לגרום להוצאתך מן האולם ולהפעלת סנקציות נגדך על פי החוק.

הקוד המלא מצורף לדו"ח **כנספח ד'**.

4.ב שופטים

הכללים המובאים להלן, הכלולים בקוד והמופנים לשופט היושב בדיון, באים לתרגם את הנורמות שבכללי האתיקה לשופטים לשפת המעשה היומיומי של מלאכת השיפוט, הם נועדו לסייע בשמירה על מזג שיפוטי ועל אווירה נינוחה באולם הדיונים. כללים אלה גובשו תוך רגישות למעמדם המיוחד והייחודי של מערכת השפיטה ושל שופטיה ותוך ערנות לקשיים שעיימם מתמודד השופט במהלך כהונתו. לדעת הוועדה, הטמעת כלליו של הקוד האמור ויישומם, יתרמו לחיזוק אמון הציבור במערכת המשפט ובשופטיה, ירימו את קרנם בעיני הציבור ויתרמו לכך שהצדק לא רק ייעשה אלא גם יראה. ואלה הכללים:

קוד התנהגות והתנהלות שופט בהליך המשפטי

1. **מרגע הגעתו של התיק לטיפולו של השופט, האחריות לניהולו, באופן תקין, הוגן, יעיל ואיכותי, מוטלת עליו;**
2. על השופט להתחיל את הדיון בתיק ולסיימו בפסק דין, בתוך זמן סביר.
3. על השופט להגיע לכל דיון כשהוא שולט בחומר שבתיקים שלפניו;
4. על השופט לשמור על ניטראליות ועל יחס שוויוני בין הצדדים ובאי כוחם ולהתייחס אליהם בכבוד. עם זאת, בסמכותו להפסיק התנהגות בלתי הולמת מצד עורך הדין כלפי חברו מנגד, כלפי עדים, ובמיוחד כלפי בית המשפט;
5. על השופט להימנע מלקטוע בתכיפות את טיעוני עורך הדין. עם זאת, בסמכותו להתערב במקרים המתאימים, על מנת להשליט סדר ותרבות דיון, הן בכתבי הטענות המוגשים לו והן באולם הדיונים;
6. שופט לא יתבטא בעל פה או בכתב בביטויים פוגעים או מעליבים כלפי עורכי הדין, כלפי מתדיינים, כלפי עדים וכלפי כל מי שנוטל חלק בהליך המשפטי או נוכח באולם הדיונים;

7. על השופט לנהוג באיפוק ובריסון גם אל מול התגרות, וליצור אווירה נינוחה באולם, שבה ניתן לכל מתדיין יומו בבית המשפט. עם זאת, בסמכותו להקצות מראש זמן לטיעון ולהפסיק טיעון בלתי רלוונטי, מתלהם או משתלח;
8. שופט לא יתערב התערבות יתר בחקירת עדים. עם זאת, לא ירשה בית המשפט חקירה שיש בה משום עלבון, הפחדה, הטעיה, ביוש, שאינה לעניין הנדון או שאינה הוגנת;
9. שופט לא יכפה ולא יפעיל לחץ על עורכי הדין ומרשיהם להגיע לפשרה ויבהיר לצדדים כי אם לא תושג פשרה, יינתן להם יומם בבית המשפט ועניינם יוכרע בפסק דין על פי החומר שיהיה לפני בית המשפט;
10. על השופט להקפיד על תחילת שעת הדיונים שנקבעה ולהימנע מקביעת תיקים רבים לאותה שעה, אותם ראוי לפצל שעות שונות במהלך יום הדיונים;
11. על השופט להימנע מקביעת מועד רחוק לתחילת הדיונים ולנהל את המשפט, ובמיוחד המשפט בעניינים פליליים, מיום ליום, ככל שניתן, כמצוות הדין והפסיקה;
12. שופט לא ידחה דיונים לבקשת צד או בהסכמת הצדדים או ביוזמת בית המשפט ובמיוחד מדחייתם סמוך למועד הקבוע, בהעדר סיבה מספקת לכך;
13. על השופט להימנע מניהול דיונים מקדמיים רבים, שלא לצורך, ועליו לצמצם את מספר ישיבות קדמי המשפט;
14. על השופט לעמוד – ככל שניתן – על הגשת כתבי בי-דין, ובמיוחד סיכומים, במועדים שנקבעו ולהימנע – ככל האפשר – מהארכת מועדים להגשתם, למפרע או בדיעבד;
15. על השופט להנהיג סיכומים בעל פה בכל התיקים המאפשרים לעשות כן, במיוחד בתביעות קטנות, בסדר דין מהיר, בעניינים מקומיים ובתביעות פשוטות;
16. על השופט לתת פסקי דין קצרים וענייניים, וככל האפשר – בתיקים המתאימים לכך – לתתם על אתר או בסמוך לסיום הדיון.

הקוד המלא מצורף לדו"ח **כנספח ה'**.

ג. המלצות מערכתיות

1. יש לנקוט צעדים לשיפור סביבת עבודתם של אלה מן מהשופטים העובדים בתנאים קשים מבחינת המבנה והציוד.
2. יש לדאוג שלכל שופט יוצמד פקיד עזר שיעמוד לרשותו במהלך עבודתו ויסייע בידו ככל הנדרש.
3. יש להכשיר את פקידי העזר לתפקידם כמסייעים בהשלטת סדר בהיכל המשפט, ובהדרכת הבאים בשעריו.
4. יש להפחית מעומס העבודה הרובץ על מערכת המשפט, בין היתר, על ידי:
 - א. חלוקת תיקים ועומסים בין בתי המשפט של אותה ערכאה באותו מחוז;
 - ב. חלוקת עומס בין שופטים באותו בית משפט או באותה ערכאה באופן הולם, המאפשר להם למנוע התמשכות הליכים ופיגורים במתן פסקי דין;
 - ג. צמצום או ביטול זמן המתנה של תיקים "על המדף", בטרם יחולקו לשופטים;
 - ד. ניצול "זמן המדף" לניתוב מוקדם של סכסוכים להליכים חלופיים (בוררות, גישור וכיו"ב);
 - ה. לדאוג לדיווח מדויק ואמין על מצבת התיקים ששופט מופקד עליהם;
 - ו. לדאוג להכוונה שתיתן על ידי הנשיאים או על ידי סגניהם למילוי המטלות המוטלות על השופטים;
 - ז. מתן סיוע לנשיאי בתי המשפט ולסגניהם במלאכתם הניהולית על ידי הענקת הכשרה ניהולית והעמקתה;
 - ח. הרחבת הדרכים להפניית סכסוכים לאפיקים חלופיים להתדיינות בבית המשפט, ולפתח בקרב הציבור מודעות להם ולחשיבותם.

5. יש ליצור מנגנון יעיל ומהיר של העברת תיקים, על ידי גורם פנימי במערכת, ממחוז עמוס יותר למחוז עמוס פחות באותה ערכאה. יצירת מנגנון כזה מצריכה חקיקה.

6. על מנת למנוע קביעת ישיבות רבות של קדמי משפט בהליך האזרחי, מומלץ לחבר טופס הנחיות אחיד לקראת קדם המשפט הראשון, בנוסח המוצע להלן. הטופס יישלח לבאי כוח הצדדים מבעוד מועד לפני ישיבת קדם המשפט הראשונה.

א. כל הבקשות שבדעת צד כלשהו להגיש במסגרת ההליך המשפטי ושניתן להגישן לקראת ישיבת קדם המשפט הראשונה, תוגשנה מבעוד מועד לפני אותה ישיבה. בית המשפט לא ידון בבקשות שתוגשנה לאחר אותה ישיבה ושניתן היה להגישן לקראתה, אלא מטעמים מיוחדים שיירשמו וכשהדבר דרוש כדי למנוע עיוות דין (הנחיה זו באה על רקע תקנה 149(ב) לתקסד"א ולצורך יישומה).

ב. כן מומלץ לכלול באותו טופס הנחיות שתכליתן לחסוך בהתנגדויות חוזרות ונשנות במהלך הדיון, ולקצר ככל שניתן בחקירות נגדיות ממושכות.

ג. הנוסח המומלץ הוא כדלקמן:

"ויתור על חקירה נגדית של עד כלשהו והימנעות מהתנגדות להגשת מסמך או ראיה כלשהי לא יתפרשו כוויתור על טענות של קבילות או של משקל ולא ייחשבו כהסכמה לעדות בלתי קבילה, לעדות שמיעה, לעדות שבסברה, לעדות שבמומחיות שלא מפי עד מומחה. כל צד יורשה לטעון לנושא קבילות הראיות או משקלן ככל שימצא לנכון גם אם לא חקר בחקירה נגדית, בכלל או בנקודה מסוימת, וגם אם לא העלה התנגדויות במהלך הגשת מסמכים או השמעת עדויות".

ד. המלצות בנושא חינוך והכשרה לתרבות כתיבה, שיח ודיון

לבד מהצעדים המומלצים בדו"ח זה, אין להזניח את נושא החינוך והכשרה לתרבות כתיבה, שיח ודיון, שהוא ראש וראשון בין הצעדים לקידום תרבות דיון משפטי. אלא שחינוך צריך שיתחיל בבית ההורים ובבתי הספר והוא מצריך שנים עד שיניב פירותיו. ניתן לקדם חינוך לתרבות כתיבה, שיח ודיון, אם יתפסו מקום של כבוד במערכת החינוך בכלל, ובמערכת החינוך המשפטי בפרט. לשם כך מומלץ להכליל בתוכנית הלימודים של בתי הספר בכלל, ושל בתי הספר למשפטים בפרט, לימודי חובה של תרבות כתיבה, שיח ודיון, ככל שאין מתקיימים כאלה.

א. סטודנטים למשפטים

1. יש לשלב בתוכניות הלימוד של הפקולטות למשפטים באוניברסיטאות ובמכללות, כמקצוע חובה, קורסים וסדנאות בנושאי אתיקה מקצועית ותרבות כתיבה, שיח ודיון משפטיים. בבתי הספר למשפטים, שבהם קיימים קורסים כאלה, יש להעמיקם ולהרחיבם, ככל שניתן.
2. ראוי שבתי הספר למשפטים יעמיקו את המודעות בקרב הסטודנטים למתן שירותים משפטיים לציבור ב"קליניקות" הקיימות כיום. יש למסד "קליניקות" כאלה, ככל שאינן קיימות.
3. יש להכשיר סטודנטים למשפטים לייצג באורח סדיר מתדיינים בבית המשפט לתביעות קטנות, ולמסד הסדר זה.
4. מומלץ להקים ועדה מקשרת בין הפקולטות למשפטים לבין מערכת המשפט ולשכת עורכי הדין ובין גורמים רלוונטיים נוספים, שתאושש על ידי נציג השופטים, נציג הלשכה, נציג הנהלת בתי המשפט, נציג המועצה להשכלה גבוהה ונציג הדיקנים של בתי הספר למשפטים. הוועדה תפעל לקידום לימודי האתיקה ותרבות הדיון בבתי הספר למשפטים ותהיה אמונה על הטמעת המלצותיה של ועדה זו בהקשר זה.

ב. מתמחים

הוועדה ממליצה כדלהלן:

1. להאריך את תקופת ההתמחות של מועמדים לעריכת דין, העומדת כיום על שנה, לפחות לשנה וחצי.
 2. לחייב מתמחים, במהלך תקופת ההתמחות, להשתתף בהשתלמויות, בסדנאות ובסימולציות העוסקות בכללי אתיקה ובתרבות דיון. עמידה במבחן בנושאים אלה בתום תקופת ההתמחות תהא תנאי להסמכת המתמחה כעורך דין.
 3. לקיים מבחן נפרד בנושא אתיקה מקצועית במבחני ההסמכה בעריכת דין, כנהוג בארצות-הברית, וכן בנושא תרבות כתיבה, שיח ודיון משפטיים.
 4. לחייב מתמחים להיות נוכחים בדיונים משפטיים בבתי משפט במהלך המחצית הראשונה של התמחותם, ולעשות שימוש בהוראת חוק הלשכה המאפשרת למתמחים לייצג מתדיינים במחצית השנייה בנוכחות המאמן או בהיתר בית המשפט, בהיעדר המאמן (סעיף 37 לחוק הלשכה).
- נושאים אלה ואחרים נדונו לפני שנים, ביסודיות ובאופן מעמיק, בוועדה (בראשות השופטת הילה גרסטל) "לבדיקת נושא בחינות ההתמחות לשם הסמכה בעריכת דין ונושא ההתמחות" (אייר התשס"ב – מאי 2002). אולם, ככל הידוע לוועדה, המלצותיה לא יושמו עד היום. ועדה זו סומכת ידיה על אותן המלצות – וכנגזר מכך ממליצה היא **ללשכת עורכי הדין, מכוח חובתה לשמור על רמת וטוהר מקצוע עריכת הדין** (סעיף 1 לחוק הלשכה), **לשר המשפטים ולכל הגורמים הנוגעים בדבר, לפעול ליישום ההמלצות המוזכרות לעיל הנחוצות כיום, לא פחות ואף יותר משהיו נחוצות בעת הינתנן.**

ג. עורכי דין

1. לשכת עורכי הדין מקיימת מזה שנים רבות השתלמויות-רשות רבות מדי שנה בכל מחוזותיה. הוועדה ממליצה לשים דגש באותן השתלמויות לא רק על נושאים משפטיים מהותיים אלא גם על נושאי אתיקה ותרבות כתיבה, שיח ודיון משפטיים. דברים אלה הם פועל יוצא מאחריות הלשכה לשקוד על רמתו ועל טהרו של מקצוע עריכת הדין (סעיף 1 לחוק הלשכה) – ותרבות דיון בהליך המשפטי בכלל זה.

2. הוועדה ממליצה למסד, בכללי לשכת עורכי הדין, **השתלמויות-חובה לעורכי דין**, לפחות בשנת פעילותם הראשונה, בנושאי אתיקה ותרבות כתיבה, שיח ודיון משפטיים.

בנושא חובת ההשתלמויות ישבה על המדוכה "הוועדה לקביעת חובת השתלמויות ולהתמחות של עורכי דין בישראל" (לשכת עורכי הדין, ד' בתמוז התשס"ח – 7 יולי 2008), בראשות עו"ד יעקב נאמן, שר המשפטים דהיום. אין באמור בדו"ח זה כדי לפגוע בהמלצותיה של ועדת נאמן בנושאים שבהן טיפלה.

ד. שופטים ומועמדים לשפיטה

1. נושא השתלמות שופטים מופקד מזה עשרות שנים בידי המכון להשתלמויות שופטים, בראשותו של המשנה לנשיא בית המשפט העליון, השופט (בדימ') שלמה לוי. המכון מקיים מידי שנה עשרות השתלמויות לשופטים בנושאים משפטיים רבים ומגוונים בכל תחומי המשפט. בין היתר, משלב המכון בהשתלמויות אלה הרצאות וסדנאות בנושאי אתיקה ודיון משפטי. ההשתלמויות אינן חובה אלא רשות.

אחת ההשתלמויות הנערכות במסגרת המכון נעשית בקורס הכנה אינטנסיבי לעורכי דין המועמדים לכהונת שופט והמומלצים על ידי ועדת המשנה של הוועדה לבחירת שופטים להשתתף באותה השתלמות. זוהי **השתלמות-חובה** שהצלחה בה מהווה תנאי מוקדם בתהליך קידום מועמדתו של עורך הדין להתמנות כשופט.

2. המכון מקיים **השתלמויות-חובה** מיוחדות לשופטים חדשים במגוון תחומים משפטיים. הוועדה ממליצה לייחד השתלמויות לשופטים חדשים בדגש על אתיקה, תרבות שיח, כתיבה ודיון משפטיים. מומלץ להעמיק את ההשתלמויות גם בדרך של התמודדות אפקטיבית, בעזרת סימולציה, בסדנאות שיומחשו בהן ליקויים בתרבות הדיון המשפטי מצד הנוכחים באולם הדיונים, ויינתנו הנחיות וכלים למשתתפים להתמודד עם מצבים אלה.

3. הוועדה ממליצה למסד מסגרת חניכה וליווי לשופטים חדשים, לתקופה של שנה אחת לפחות מאז מינוי השופט לכהונתו. השופטים החונכים ימונו על ידי נשיאי בתי המשפט מקרב השופטים המכהנים והשופטים בדימוס.

4. מומלץ לקבוע חובת השתתפות בהשתלמויות באתיקה ובתרבות הדיון המשפטי לשופטים שנציב תלונות הציבור על שופטים מצא כי תלונות עליהם הן מוצדקות.

5. מומלץ למנות ועדת מעקב שהרכבה יקבע על ידי נשיאת בית המשפט העליון, כפי שתמצא לנכון, לשם מעקב אחר יישום המלצות הוועדה שתאומצנה על ידי הגורמים שאליהם מופנות המלצות אלה.

חבר הוועדה, עו"ד עדי הדר בדעת מיעוט: לצורך הגברת האמון במערכות הבקרה של הנהלת בתי המשפט, מן הראוי שהלשכה והנהלת בתי המשפט יגיעו להסכמה בדבר עריכת משוב מקצועי. המשוב יעניק כלי להערכת השופטים בידי הנהלת בתי המשפט, במיוחד לעניין מזגו השיפוטי של השופט ויכולתו לנהל הדיון באופן מיטבי, תוך איזון בין מתן זכות לצדדים להשמיע את טענותיהם באופן סביר, מצד אחד, לבין מניעת שימוש לרעה בדיון להתנהגות בלתי ראויה של צד מהצדדים כלפי רעהו מצד שני.

יו"ר הוועדה, השופטת (בדימ) טובה שטרסברג-כהן: נושא המשוב, העולה בדעת המיעוט של עו"ד עדי הדר, לא עמד כלל לדיון לפני הוועדה ולא עלה מן העדויות ומניירות העמדה שהובאו לפניה. הוא הוסף לאחר ישיבתה האחרונה של הוועדה מיום 8.8.2011 שנועדה לאישור נוסח הדו"ח הסופי. כל יתר חברי הוועדה מסתייגים מדעת המיעוט ומהכללתה בדו"ח, בדרך ובשלב שבהם הוספה.

פרק עשירי: סוף דבר

תרבות הדיון בבתי המשפט מגלמת את הפן התרבותי במקצוע עריכת הדין ובמלאכת השיפוט. תכליתה העיקרית של תרבות הדיון המשפטי, היא לאפשר דיון הוגן, יעיל ומכובד בהליך, שבו מקבל כל משתתף את יומו בבית המשפט, כשהכול מכבדים את מעמדו ואת מנהיגותו, ובית המשפט מצידו נוהג שוויון בצדדים ובעורכי הדין ורוחש להם כבוד.

לתרבות דיון המשפטי נודעת משמעות ערכית, המשליכה לא רק על דרך ניהול המשפט, אלא גם על תוכנו של ההליך המשפטי ועל מהותו.

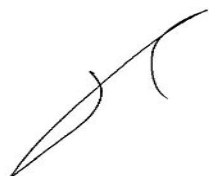
ככל מערכת של פעילות אנושית, מתגלים גם במערכת המשפטית ליקויים שאין להשלים עימם, שכן, אלה משליכים על המערכת כולה ופוגעים באמון הציבור במערכת המשפט ובשופטיה וביוקרתו ובתדמיתו של מקצוע עריכת הדין.

מערכת העושה לאיתור ליקוייה ולחשיפתם ושוקדת על תיקונם ועל מניעת הישנותם, היא מערכת רצינית, אחראית, אמיצה ובעלת יושרה, הראויה לאמון, לכבוד ולהערכה.

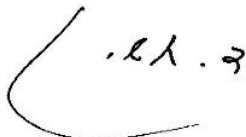
רק שיתוף פעולה, ברוח טובה, בין עורכי הדין ולשכת עורכי הדין לבין השופטים ומערכת השפיטה, יניב תוצאה של קידום תרבות הדיון המשפטי ויחזק את אמון הציבור במערכת המשפט ובשופטיה וירימ את קרנו של מקצוע עריכת הדין.

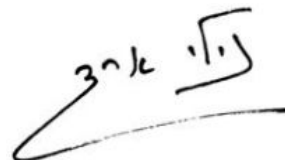
טובה שטרסברג-כהן, שופטת (בדימ')
יו"ר הוועדה

זיוה הדסי-הרמן, שופטת
חברת הוועדה

דוד חשין, שופט
חבר הוועדה

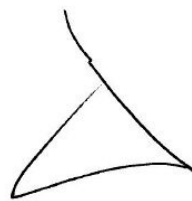
נילי ארד, שופטת
חברת הוועדה

עדי הדר, עו"ד
חבר הוועדה

אורנה לין, עו"ד
חברת הוועדה

רון גזית, עו"ד
חבר הוועדה

נספחים

נספח א': אמנת תרבות הדיון המשפטי.

נספח ב': רשימת עדים ומגישי ניירות עמדה.

נספח ג': קוד - כללי תרבות דיון של עורך הדין בהליך המשפטי.

נספח ד': קוד - כללי התנהגות הציבור באולם הדיונים.

נספח ה': קוד - כללי תרבות דיון של שופט בהליך המשפטי.

נספח ו': רשימה ביבליוגרפית.

נספח א': אמנת תרבות הדיון המשפטי

מדינת ישראל
בתי המשפט

” ובְּכֹל-זֹאת, אֲנַחֲנוּ לְרִתִּים אֲמָנָה וְלִתְבָּיִם...”
(נחמיה י, א)

1. ביוזמה משותפת של מנהל בתי המשפט השופט משה גל, וראש לשכת עורכי הדין דאז עו"ד יורי גיא-רון ובברכת נשיאת בית המשפט העליון השופטת דורית ביניש, ושר המשפטים פרופ' יעקב נאמן, הוכרזה שנת המשפט התש"ע (2010) כשנת תרבות הדיון בערכאות שיפוטיות. כחלק מיוזמה זו החליטו נשיאת בית המשפט העליון וראש לשכת עורכי הדין לכוון ועדה משותפת, שתורכב משופטים ועורכי דין, "לקידום התנהלות דיונית תרבותית בבתי המשפט". בכתב המינוי של הוועדה, בראשות השופטת (בדימ') טובה שטרסברג-כהן, נתבקשה הוועדה לבחון היבטים שונים של תרבות הדיון בבתי המשפט ולהגיש המלצותיה לשיפורה.
2. אמנה זו, שאנו חותמים עליה היום, מעידה על ההצהרות, הכוונות וההסכמות בין השופטים ועורכי הדין בנושא תרבות הדיון המשפטי וממחישה את שיתוף הפעולה ביניהם למטרה משותפת של קידום תרבות הדיון המשפטי.
3. ייחודה של אמנה זו מתבטא בשאיפה לאחד ולכנס תחת קורת הגג של תרבות הדיון, את העקרונות והעיקרים שביסוד היחסים המקצועיים שבין השופטים לעורכי הדין בגדרי ההליך המשפטי. אמונתנו המשותפת היא, שיש בכך כדי להגביר את מודעותם ומחויבותם של השופטים ושל עורכי הדין לחובות ההדדיות המוטלות עליהם במסגרתו של ההליך המשפטי – כל אחד בגדרי מעמדו ותפקידו, וממקומו הוא.

4. תרבות הדיון היא בבחינת "האסתטיקה של האתיקה". היא מגלמת את הפן התרבותי שבמקצוע עריכת הדין ובמלאכת ניהול ההליך המשפטי. ברם, נודעת לה משמעות ערכית הרבה מעבר לכך, בהיותה יסוד מיסודותיו של ההליך ההוגן, ונדבך באמונו של הציבור ברשות השופטת ובשופטיה, בתדמית עורכי הדין ויוקרת מקצוע עריכת הדין בעיני הציבור.

5. תכליתה העיקרית של תרבות דיון משפטי, היא לאפשר דיון ענייני, הוגן ומכובד בהליך – שעל אף היותו טעון מתח ועתיר לחצים – מתנהל הוא בשופי ובנחת. בהליך כזה מקבל כל משתתף הזדמנות הולמת להציג את עמדתו, כשהכול מכבדים את מעמדו ומנהיגותו של בית המשפט, ובית המשפט מצידו נוהג שוויון בצדדים ובעורכי הדין ורוחש כבוד להם ולכל באי בית המשפט.

עורך הדין המופיע בבית המשפט, ממלא בו זמנית שתי חובות: האחת, כלפי לקוחו, מכוח חובת הנאמנות המוטלת עליו כלפיו. השנייה, כלפי השופט היושב בדין, מכוח מעמדו של עורך הדין כ"קצין בית המשפט". הבאת עניינו של לקוח בפני בית המשפט בצורה תרבותית, עניינית, הוגנת ומכובדת מגשימה חובות אלה.

מכוח החוק, שומה על **לשכת עורכי הדין** לשקוד על רמתו וטוהרו של מקצוע עריכת הדין. בגדרי מילוי חובתה זו, על הלשכה להנחיל לכלל עורכי הדין והמתמחים את עיקרי תרבות הדיון, לאכפם ולפעול ליישומה של תרבות הדיון בבתי המשפט.

6. האחריות לניהול ההליך השיפוטי בצורה תרבותית, מוטלת על **השופט** היושב בדין. עליו מוטלת החובה לנהוג באיפוק, בריסון, בהגינות ובסבלנות כלפי עוה"ד – ב"כ המתדיינים וכלפי כל הנוכחים באולם הדיונים.

כמו כן, על **השופט** להקפיד על התנהגות ראויה, תרבותית, הוגנת ומכובדת מצד כל אחד מהנוכחים באולם המשפט כלפי בית המשפט וכלפי כל הנוכחים האחרים, וזאת בהתאם לדיון, לכללי האתיקה ולערכי היסוד של שיטתנו המשפטית.

מאחריות השופט נגזרת אחריותה של **הרשות השופטת** לדאוג לרמה גבוהה ביותר של אתיקה ושל תרבות דיון בבתי המשפט, הן של מועמד לשפיטה לקראת מינויו, והן של השופט במהלך כהונתו.

7. תהליך הנחלתה והטמעתה של תרבות דיון ראויה בבתי המשפט בישראל, חייב להתבסס על החינוך להתנהגות ותרבות שיח, החל בחינוך בבתי הספר והמשך בחינוך המשפטי-אקדמי בבתי הספר למשפטים (אוניברסיטאות ומכללות כאחד).

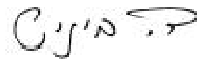
אנו קוראים לכל הגורמים המוסמכים, לרבות משרד האוצר, משרד המשפטים, משרד החינוך, בתי הספר למשפטים, המועצה להשכלה גבוהה, הנהלת בתי המשפט, נציגות השופטים, לשכת עורכי הדין, אגודות הסטודנטים למשפטים – לפעול בשיתוף פעולה להקניית ערכי תרבות הדיון במסגרות האמורות.

סוף דבר וראשיתו, הכל חייבים בתרבות הדיון המשפטי – שופטים, עורכי דין, בעלי דין, עדים וכל באי בית המשפט.

נחתם היום 19.6.2011

ראש לשכת עורכי הדין
עו"ד יורי גיא-רון

נשיאת בית המשפט העליון
השופטת דורית ביניש

נספח ב': רשימת עדים ומגישי ניירות עמדה¹

א. עדים שהעידו בפני הוועדה, בציון אלה שהגישו בנוסף לעדותם, נייר עמדה
1. שופטים

חברות נציגות השופטים (הגישו גם נייר עמדה):

השופטת ורדה אלשיך, יו"ר נציגות השופטים, סגן נשיאת בית המשפט המחוזי תל אביב-יפו;

השופטת ישראלה קראי-גירון-גרינבוים, שופטת בית המשפט השלום בחיפה;

השופטת נועה גרוסמן, סגנית נשיא, בית משפט השלום בתל אביב-יפו.

השופטת דיתה פרוז'נין, נשיאת בית הדין האזורי לעבודה בירושלים.

השופטת אלה מירז, סגן נשיא בית המשפט לענייני משפחה בחיפה.

השופט אינאס סלאמה, סגן נשיא לענייני תעבורה, בית המשפט בחיפה.

השופט ערן קוטון, בית משפט השלום בחיפה.

2. בעלי תפקיד

נציב תלונות הציבור על שופטים, השופט אליעזר גולדברג (בדימ'), בית המשפט העליון.

פרקליט המדינה, עו"ד משה לדור.

ראש לשכת עורכי הדין, עו"ד יורי גיא-רון.

יו"ר ועדת אתיקה ארצית של לשכת עורכי הדין, עו"ד דרור ארד-אילון.

ראש חטיבת תביעות במשטרה, תת ניצב יעל אידלמן.

¹ התארים והתפקידים של האישים המנויים בנספח זה הינם נכונים למועד מתן העדות או הגשת נייר העמדה.

נציגי הסנגוריה הציבורית הארצית (הגישו גם נייר עמדה):

עו"ד ענבל רובינשטיין, הסנגורית הציבורית הארצית;

עו"ד ד"ר יואב ספיר, סגן הסנגורית הציבורית הארצית;

עו"ד יונה חייר, הסנגורית המחוזית של מחוז ת"א והמרכז.

קצינת מבחן ראשית, משרד הרווחה, **גב' וינשטיין רחל** (הגישה גם נייר עמדה).

3. עורכי דין

עו"ד יוסי ארנון, יו"ר פורום בתי משפט, לשכת עורכי הדין.

עו"ד שי גלעד, יו"ר ועדת תעבורה, לשכת עורכי הדין.

ד"ר משה וינברג, משנה לראש לשכת עורכי הדין.

עו"ד אבנר זינגר, יו"ר פורום משפחה, לשכת עורכי הדין.

עו"ד רחל תורן, יו"ר פורום פלילי, לשכת עורכי הדין.

4. אקדמיה

ד"ר לימור זר-גוטמן, ראש המרכז לאתיקה ולאחריות מקצועית של עורכי דין ע"ש דיויד וינר, המסלול האקדמי-המכללה למינהל (הגישה גם נייר עמדה).

פרופ' אהרן נמדר, בית הספר למשפטים במכללה האקדמית נתניה (הגיש גם נייר עמדה).

פרופ' סיני דויטש, דיקן בית הספר למשפטים במכללה האקדמית נתניה (הגיש גם נייר עמדה).

5. אישים נוספים

פרופ' אבי רכס, יו"ר הלשכה לאתיקה, ההסתדרות הרפואית.

מר אמנון מרגלית, רכז תחום טוענים מוסמכים בבתי משפט לתביעות קטנות, המועצה הלאומית להתנדבות בישראל (הגיש גם נייר עמדה).

- השופט מנחם (מריו) קליין, שופט בית משפט השלום בתל אביב-יפו.
ד"ר אביעד הכהן, דיקאן מכללת "שערי משפט", הוד השרון.
הקליניקה לגישור וליישוב סכסוכים, אוניברסיטת בר-אילן.
ע"ד ענבל אביעד.
ע"ד שאול אהרן.
ע"ד אמיר אוחנה.
ע"ד יואב מ. בלייכר.
ע"ד יובל גנן.
ע"ד אליעזר הלדנברג.
ע"ד גילה חנני.
ע"ד דב ירום.
ע"ד אלי לינדר.
ע"ד יגאל מדר.
ע"ד יורם מזוז.
ע"ד יונה מרקוביץ.
ע"ד שאול סקשטיין.
ע"ד יואב סתיו.
ע"ד ג'יהאן עבדאלחק-חמדאן.
ע"ד אברהם פטר רנד.
ע"ד ישראל פרנד.
ע"ד רונן צ'ניאו.
ע"ד סיגלית קסלר.
ע"ד אליהו ריכטר.
ע"ד ורד שדות.
ע"ד מרדכי שחם (ברונשטיין).
ע"ד חיים שטינמן.
ע"ד אורי שטנדל.
ע"ד איתי שכטר.

נספח ג': קוד - כללי תרבות דיון של עורך הדין בהליך המשפטי

"יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ"

(מסכת אבות, ב, ב).

כללים אלה המכילים את ליבתו הדיון התרבותי בהליך המשפטי, גובשו כקוד תוך שניתנה הדעת למחויבותו של עורך הדין כחבר הלשכה; למחויבותו כלפי לקוחו, שאותו עליו לשרת בנאמנות ובמסירות, ולמחויבותו כלפי בית המשפט בשמשו כ"קצין בית המשפט". לדעת הוועדה, הטמעת האמור תביא לקידום תרבות הדיון בהליך המשפטי ולהרמת קרנם של מקצוע עריכת הדין ושל עורכי הדין בעיני הציבור, ותחזק את אמון הציבור במערכת המשפט. ואלה הכללים:

1. יש להופיע בבית המשפט בצורה מסודרת ומכובדת ולהקפיד על לבוש כפי שנקבע בכללי לשכת עורכי הדין (מדי משפט), התשס"ו-2005;
2. יש להתייצב לכל דיון הקבוע בבית המשפט בזמן, ובשעה שנקבעה, ללא איחור;
3. יש להימנע מהגשת בקשות לדחיית מועדי דיון ללא סיבה מספקת, גם אם הבקשות מוסכמות על שני הצדדים;
4. יש להיכנס לאולם הדיונים ולצאת ממנו בשקט ובלא להפריע לדיון המתקיים בו;
5. יש להימנע מלעשות שימוש כלשהו באולם הדיונים במכשירים אלקטרוניים – ובהם: טלפונים ניידים, מצלמות, מסרטים, מחשבים ניידים – אלא ברשות בית המשפט;
6. עם הכניסה לאולם הדיונים וביציאה ממנו יש לקוד קידה לעבר בית המשפט;
7. יש לקום ולעמוד בהיכנס השופט לאולם הדיונים ובצאתו ממנו. כך יש לנהוג גם בפנותך אל השופט ובפנות השופט אליך. יש לפנות אל השופט ב"גוף שלישי";
8. אין להתקרב לדוכן השופט, אלא אם כן הוזמנת לעשות כן;

9. עליך לכוון דבריך לבית המשפט ולא לבא כוח הצד שכנגד, להקפיד על השמעת דבריך והעלאת טענותיך בנחת ובדרך ארץ ולהשיב לשאלות בית המשפט ככל שתהיינה, בצורה מכובדת ומנומסת;
10. עליך להימנע מהתפרצות לדברי השופט היושב בדיון ומעיימות מילולי, ומוכחנות והתנצחות עימו;
11. יש לקבל ולכבד כל החלטה וכל פסק דין של בית המשפט גם אם אינם לרוחך. הדרך לתקוף החלטה ופסק דין קבועה בחוק;
12. עליך להתבטא בכתבי טענות ובטיעונים בעל פה בשפה מכובדת ונקייה, המכבדת את מעמדו ואת תפקידו של בית המשפט ושל מקצוע עריכת הדין;
13. אין להעיר הערות בקול או לקרוא קריאות ביניים;
14. כאשר חברך מנגד קם לומר את דברו, עליך לשבת ולא להתפרץ לדבריו;
15. עליך להימנע מחקירה נגדית שאינה לעניין הנדון, שאינה הוגנת ושיש בה משום עלבון, הפחדה, הטעיה או ביוש של העד;
- על עורך הדין לשמש דוגמה ללקוחו ולציבור בהתנהגותו ובהתנהלותו בדיון המשפטי. עליו להתנהג בהתאם למצופה ממנו כ"קצין בית משפט". בכך יש כדי לשרת את לקוחו ולסייע לבית המשפט לעשות משפט צדק.

ראש לשכת עורכי הדין

נספח ד': קוד - כללי התנהגות הציבור באולם הדיונים

אדון/גברת נכבד/ה,

ההוראות שבמסמך זה באות לשמור על מעמדו ועל תפקידו של השופט בדיון המשפטי ועל תקינות הדיונים בו ויעילותם. השמירה על ההוראות היא לטובתך, לטובת המתדיינים ולטובת הציבור בכללותו.

1. יש לבוא לבית המשפט בלבוש הולם ומסודר;
 2. יש לשמור על שקט במסדרונות בית המשפט ולהיכנס לאולם הדיונים ולצאת ממנו בשקט ובאופן שלא יפריע למהלך הדיון;
 3. יש לקום עם כניסת השופט לאולם ועם יציאתו ממנו;
 4. אין להשתמש באולם הדיונים במכשירים אלקטרוניים למיניהם (כגון: טלפונים ניידים, מכשירי צילום, מכשירי הקלטה, מחשבים ניידים, וכיו"ב);
 5. אין להכניס דברי מאכל ומשקה לאולם הדיונים, לבד ממים;
 6. אין לנהל שיחות בין הנוכחים באולם במהלך דיון;
 7. אין לפנות אל השופט אלא אם כן ניתנה על ידיו רשות לעשות כן, ומשניתנה רשות שכזו – יש לפנות אל השופט בגוף שלישי (כבודו/ה או אדוני/גבירתי) ולדבר בנחת ובדרך ארץ;
 8. בדברך אל השופט, עליך לקום;
 9. אין להתקרב לדוכן השופט ללא הזמנתו;
 10. באופן כללי, יש להתנהג במסדרונות בית המשפט ובאולמות הדיונים בדרך המכבדת את בעליה, את הנוכחים האחרים באולם בית המשפט, ובמיוחד את השופט היושב בדיון;
- אי שמירה על הוראות אלה עלול לגרום להוצאתך מן האולם ולהפעלת סנקציות נגדך על פי החוק.

מנהל בתי המשפט

נספח ה': קוד - כללי תרבות דיון של שופט בהליך המשפטי

שופט/שופטת נכבד/נכבדה,

כללי קוד זה, המכיל את ליבת תרבות הדיון בהליך השיפוטי, גובשו תוך רגישות למעמד המיוחד והייחודי של מערכת השפיטה ושופטיה במדינה דמוקרטית ותוך ערנות לקשיים עמם מתמודד השופט במהלך כהונתו. הקוד בא לתרגם את הנורמות שבכללי האתיקה לשופטים, לשפת המעשה היומיומי של מלאכת השיפוט. הקוד יפורסם כהנחיות נשיאת בית המשפט העליון. לדעת הוועדה, הטמעת ויישום הקוד האמור, יתרמו לחיזוק אמון הציבור במערכת המשפט ובשופטיה, ירימו את קרנם ואת תדמיתם בעיני הציבור ויתרמו לכך שהצדק לא רק ייעשה אלא גם יראה. **ואלה הכללים:**

1. **מרגע הגעתו של התיק לטיפולו של השופט, האחריות לניהולו, באופן תקין, הוגן, יעיל ואיכותי, מוטלת עליו;**
2. על השופט להתחיל את הדיון בתיק ולסיימו בפסק דין, בתוך זמן סביר.
3. על השופט להגיע לכל דיון כשהוא שולט בחומר שבתיקים שלפניו;
4. על השופט לשמור על ניטראליות ועל יחס שוויוני בין הצדדים ובאי כוחם ולהתייחס אליהם בכבוד. עם זאת, בסמכותו להפסיק התנהגות בלתי הולמת מצד עורך הדין כלפי חברו מנגד, כלפי עדים, ובמיוחד כלפי בית המשפט;
5. על השופט להימנע מלקטוע בתכיפות את טיעוני עורך הדין. עם זאת, בסמכותו להתערב במקרים המתאימים, על מנת להשליט סדר ותרבות דיון, הן בכתבי הטענות המוגשים לו והן באולם הדיונים;
6. שופט לא יתבטא בעל פה או בכתב בביטויים פוגעים או מעליבים כלפי עורכי הדין, כלפי מתדיינים, כלפי עדים וכלפי כל מי שנוטל חלק בהליך המשפטי או נוכח באולם הדיונים;
7. על השופט לנהוג באיפוק ובריסון גם אל מול התגרות, וליצור אווירה נינוחה באולם, שבה ניתן לכל מתדיין יומו בבית המשפט. עם זאת, בסמכותו להקצות מראש זמן לטיעון ולהפסיק טיעון בלתי רלוונטי, מתלהם או משתלח;

8. שופט לא יתערב התערבות יתר בחקירת עדים. עם זאת, לא ירשה בית המשפט חקירה שיש בה משום עלבון, הפחדה, הטעיה, ביוש, שאינה לעניין הנדון או שאינה הוגנת;
9. שופט לא יכפה ולא יפעיל לחץ על עורכי הדין ומרשיהם להגיע לפשרה ויבהיר לצדדים כי אם לא תושג פשרה, יינתן להם יומם בבית המשפט ועניינם יוכרע בפסק דין על פי החומר שיהיה לפני בית המשפט;
10. על השופט להקפיד על תחילת שעת הדיונים שנקבעה ולהימנע מקביעת תיקים רבים לאותה שעה, אותם ראוי לפצל שעות שונות במהלך יום הדיונים;
11. על השופט להימנע מקביעת מועד רחוק לתחילת הדיונים ולנהל את המשפט, ובמיוחד המשפט בעניינים פליליים, מיום ליום, ככל שניתן, כמצוות הדין והפסיקה;
12. שופט לא ידחה דיונים לבקשת צד או בהסכמת הצדדים או ביוזמת בית המשפט ובמיוחד מדחייתם סמוך למועד הקבוע, בהעדר סיבה מספקת לכך;
13. על השופט להימנע מניהול דיונים מקדמיים רבים, שלא לצורך, ועליו לצמצם את מספר ישיבות קדמי המשפט;
14. על השופט לעמוד – ככל שניתן – על הגשת כתבי בי-דין, ובמיוחד סיכומים, במועדים שנקבעו ולהימנע – ככל האפשר – מהארכת מועדים להגשתם, למפרע או בדעיבד;
15. על השופט להנהיג סיכומים בעל פה בכל התיקים המאפשרים לעשות כן, במיוחד בתביעות קטנות, בסדר דין מהיר, בעניינים מקומיים ובתביעות פשוטות;
16. על השופט לתת פסקי דין קצרים וענייניים, וככל האפשר – בתיקים המתאימים לכך – לתתם על אתר או בסמוך לסיום הדיון.
- שופט המגיע לדיון בזמן, מנהל את הדיון בהגינות וביעילות, מגלה יחס שוויוני כלפי המתדיינים ובאי כוחם ובקיא בפרטי התיק והדין, זוכה ליחס של כבוד, המקרין על האווירה הטובה באולמו.

על השופט לזכור כי עליו לשמש דוגמה אישית בהתנהגותו ובהתנהלותו, לעורכי הדין, למתדיינים, לכל באי אולם המשפט, הנושאים אליו עיניהם. על השופט לדעת, כי ביושבו בדין הוא גם עומד לדין.

נשיאת בית המשפט העליון

נספח ו': רשימה ביבליוגרפית

1. אביעד הכהן "איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם" תרבות הדיון בבית המשפט וחוצה לו, פרשת דברים, תש"ע, **פרשת השבוע**, גיליון מס' 376.
2. אביעד הכהן "משהו על תרבות הדיון המשפטית בישראל: בין המצוי והרצוי" (נייר עמדה שהוגש לוועדה, 2010).
3. בג"ץ 7/48 אל-כרבוטלי נ' שר הביטחון, פ"ד ב, 5, 15 (1949).
4. Theodore Roosevelt, Third Annual Message to Congress, December 7, 1903; Speech at Spokane, WA, May 26, 1903.
5. כללי אתיקה לשופטים, התשס"ז-2007, מבוא.
6. בג"צ 506/89 ידידיה בארי, עו"ד נ' אמירה כוכבא-שבתי, פ"ד מד(1) 604, 610 (1990).
7. תלמוד בבלי: הוריות: י, א-ב.
8. חוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, סעיף 77א(א).
9. שם, סעיף 77א(2) ו- (3א).
10. נציבות תלונות הציבור על שופטים, חוות דעת 3/08: ניגוד עניינים ומראית פני ניגוד עניינים (9 אפריל, 2008).
11. בג"ץ 5743/99 יוסי דואק נ' ראש-עיריית קרית ביאליק, פ"ד נד(3) 410, 415 (2000).
12. אהרון ברק **מבחר כתבים**, 961 שער ג: משפט ושיפוט – ביקורת השפיטה (ירושלים, נבו, התש"ס, 2000).
13. מיכל אגמון-גונן "אי תלות שיפוטית האיום מבפנים? המשפט 18, 2 (2004).
14. בג"ץ 14/51 היועץ המשפטי לממשלת ישראל נ' צ' רותם, **העורך האחראי של העתון היומי "דבר" תלאביב**, פ"ד ה 1017, 1053 (1951).

15. ע"פ 1577/01 פלוני נ' מדינת ישראל (לא פורסם, 2001).
16. ע"פ 710/01 גרנט כריס מוטון נ' מדינת ישראל (לא פורסם, 2001).
17. חוק יסוד: השפיטה; חוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984; חוק בית הדין לעבודה, התשכ"ט-1969.
18. הוועדה לסדרי הבחירה של שופטים, דין וחשבון (ירושלים, ניסן, התשס"א, אפריל-2011).
19. נציבות תלונות הציבור על שופטים, חוות דעת, מאמרים והרצאות (ירושלים, אב-התשס"ח, אוגוסט-2008).
20. ע"א 3145/97 חמודה נ' מינהל מקרקעי ישראל (לא פורסם, 1997).
21. רע"א 1104/07 עו"ד חיר נ' עו"ד גיל (לא פורסם, 2009).
22. תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, תקנות 91(א) ו-417.
23. חוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, סעיף 72.
24. חוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים), התשי"ח-1957, סעיף 2; תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, תקנה 214ד(ג).
25. תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, תקנה 511.
26. תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, תקנה 514.
27. ע"א 6185/00 עו"ד חנא נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(1) 366 (2001).
28. חוק נציבות תלונות הציבור על שופטים, התשס"ב-2002.
29. בג"צ 1437/02, בג"צ 3168/02 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' השר לביטחון פנים, פ"ד נח(2) 746 (2004); ע"פ 5121/98 טור' רפאל יששכרוב נ' התובע הצבאי, פ"ד סא(1) 461 (2006); בג"צ 1843/93 ח"כ פנחסי נ' כנסת ישראל, פ"ד מט(1) 661 (1995); חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982, סעיפים 15, 15א ו-15ב.
30. לדוגמה: חוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, סעיף 63(א).

31. בג"צ 107/75 סיעת נאמני המקצוע נ' וועדת הבחירות למוסדות הלשכה, פ"ד כט(2) 713, 717 (1975).
32. כללי לשכת עורכי הדין (אתיקה מקצועית), התשמ"ו-1986; כללי לשכת עורכי הדין (פרסומת), התשס"א-2001.
33. כללי לשכת עורכי הדין (מדי משפט), התשס"ו-2005.
34. על"ע 10/81 הוועד המחוזי של לשכת עורכי הדין בתל-אביב-יפו נ' פלוני, פ"ד לו(3) 379 (1982); על"ע 15/83 פלוני נ' הוועד המחוזי של לשכת עורכי הדין בחיפה, פ"ד לח(2) 472 (1984); על"ע 736/04 הוועד המחוזי של לשכת עורכי-הדין נ' מזרחי, פ"ד נח(6) 200 (2004).
35. ע"א 6185/00 עו"ד חנא נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(1) 366 (2001).
36. בג"ץ 4495/99 הסניגורית הציבורית המחוזית (תל-אביב והמרכז) נ' ועדת הערר לפי סעיף 12(ד) לחוק הסניגוריה הציבורית, תשנ"ו-1995, פ"ד נג(5) 625 (1999).
37. United States Constitution, Fifth Amendment; Canada, Constitution Act (1982) Part I: Canadian Charter of Rights and Freedoms, Article 11; International Covenant on Civil and Political Rights (entry into force 23 March 1976), Article 14; Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/c 364/01), Chapter VI: Justice, Articles 47-50; European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, 4.XI.1950), Article 6.
38. על"ע 736/04 הוועד המחוזי של לשכת עורכי-הדין נ' מזרחי, פ"ד נח(6) 200 (2004).
39. דוד חשין "תרבות הדיון במשפטנו ובמשפט העברי – על קצה המזלג" עלון השופטים ע"ש השופט ברוך ז"ל, גיליון מס' 1, 1 (נובמבר, 2010).

40. **אוסטרליה**: Federal Court of Australia Act 1976 – SECT 32ZE, Contempt of Federal Courts Rules Under the **קנדה**; High Court of New Zealand. Federal Courts Act P.C. 1998-125 (5 February, 1998) Part 12: Enforcement of Orders, Contempt Orders (5 February, 1998) SOR/98-106, Rule 466 **אנגליה**: Contempt of Court Act, 1981 Chapter 49 **ארזה"ב (מדינת ניו-יורק)**: Judiciary Law, Article 19. Contempts. NY CLS Jud § 750 – § 781 (2011).

41. **לדוגמה**: **Texas**, City of Pearland, Municipal Court, Rules of Court Decorum (Adopted May 1, 2009), V. Bailiffs [www.cityofpearland.com]; Midland County, Local Rules of Practice of the District, Constitutional and Statutory County Courts, Title 1. Rules Governing All Proceedings, Rule 1.1. Conduct and Courtroom Decorum [www.co.midland.tx.us/DCourts/Rules/rules.pdf]; **Kansas**, City of Wichita, Rules of the Municipal Court, Rule 10: General Rules of Court Decorum and Safety. [www.wichita.gov/CityOffices/MunicipalCourt/Rules/Rule10.htm].

42. **California**, the State Bar of California, Attorney Guidelines of Civility and Professionalism (Adopted July 20, 2007); **The District of Columbia**, The District of Columbia Bar, Voluntary Standards of Civility in Professional Conduct (Adopted June 18, 1996; Amended March 11, 1997); **Florida**, Ninth Judicial Circuit Court, Courtroom Decorum Policy [www.ninja9.org/publications/policies/courtroom%20decorum%20policy.pdf]; **Utah**, Utah State Bar, Courtroom Conduct. [www.utahbar.org/sections/newlitigation/html/courtroom_conduct.html].

43. **Georgia**, Basic Rules of Court Conduct [georgiacourts.org/councils/municipal/basic_rules.html]; **Michigan**, Berrien County Courthouse, Courthouse Decorum, Administrative Order 2006-02 [www.berriencounty.org/VisitorInformation/CourthouseDecorum]; **Arizona**, City of Yuma, Municipal Court [www.ci.yuma.az.us/4957.htm]; **Texas**, City of Austin, Rules of the Municipal Court (2009) [www.ci.austin.tx.us/court/downloads/ROTC2009.pdf].

44. **לדוגמה**: **New York State**, Unified Court System, Standards of Civility (October, 1997) [www.nycourts.gov/jipl/standardsofcivility.pdf].

[www.utahbar.org/sections/newlitigation/html/judges.html].

46. מערכת בתי המשפט בישראל, דר"ח חצי שנתי: 1.7.2010 - 31.12.2010, הנהלת בתי המשפט (אדר א, התשע"א, פברואר-2011); הרשות השופטת במדינת ישראל, דין וחשבון לשנת 2010, לפי חוק חופש המידע, התשנ"ח-1998 (ירושלים, התשע"א-2011).
47. נציבות תלונות הציבור על שופטים, דין וחשבון שנתי לשנת 2010 (ירושלים, ניסן, התשע"א, אפריל, 2011), עמ' 32.
48. חוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973, סעיפים 39 ו-61(ב); בר"ע 305/80 **רפאל שילה נ' שלמה רצקובסקי**, פ"ד לה(3) 449 (1981).
49. חוק העונשין, התשל"ז-1977, סעיף 255.
50. חוק העונשין, התשל"ז-1977, סעיף 256.
51. תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, תקנות 91(א) ו-417.
52. חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982, סעיף 131.
53. חוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, סעיף 72.
54. חוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, סעיף 72(ג).
55. חוק לשון הרע, התשכ"ה-1965; סעיף 13(5); רע"א 1104/07 **עו"ד חיר נ' עו"ד גיל** (לא פורסם, 2009).
56. השוואת ישראל למדינות אחרות בעולם, מחלקת מחקר ומידע, בית המשפט העליון (14.7.2011).